

IZ RATA U MIR: HRVATSKI BRANITELJI U TRANZICIJI

From War to Peace: Croatian War Veterans in Transition

CRO VETERANS

Ispitanik: T. J.

Kako ste doživljavali Jugoslaviju, posebno u zadnjem razdoblju njezinog postojanja?

Pa Jugoslaviju sam, ovaj, što posredno, što izravno, jako rano upoznao. Rano, u kontekstu mojih godina, jel. Prvi susret s onim što je Jugoslavija sam doživio već '72. godine, 13. studenoga, je li bio 13., ne mogu se sad sjetiti točno, ovaj, datuma, kada su ocu kao predsjedniku Matice hrvatske u Metkoviću došli u prvu premetačinu. To je bilo sve u kontekstu Hrvatskog proljeća, odnosno one poznate sjednice u Karađorđevu, kada je nastala politička smjena hrvatskog vodstva, tada republičkog, naravno, i udar na sve članove Matice hrvatske.

Zbog čega je po Vama izbio rat u Hrvatskoj i je li se on mogao izbjeći?

Slušajte, prateći medije naše koji, koji izvještavaju, prateći pisanja na određenim internetskim portalima i nekakvim drugim mrežama i slično, još uvijek se (*nejasno*) nekakav narativ koji mogu komotno nazvati, ovaj, kosovskim narativom, koji nije nimalo, onaj, bezopasan, je bio tada kada je, kada je, ovaj, se činio... u svojoj snazi, a nije, onaj, ni danas. Vidio sam, najjednostavnijim principom, a to je da sto puta ponovljena laž postaje istina. Rat u Hrvatskoj se mogao izbjeći na jedini način, a to je da je hrvatska vlast koja je, bila legalno tada izabrana, prihvatila da bude dio, ovaj, krnje Jugoslavije. To je bio jedini način izbjeći u takvo doba. Međutim, što bismo dobili s time? Ne radi se tu samo o tome da bi mi izgubili svoju samobitnost, nego bi i izravnim takvim priznanjem Miloševićeve agresivne politike Hrvatska bila u situaciji goroj nego što je bila za

vrijeme Kraljevine, a da ne spominjem za vrijeme Socijalističke Federativne Jugoslavije. Ona bi postala samo dio Velike Srbije i Boga pitaj što bi se s nama, se ovaj, događalo. Sigurno da bi u nacionalnom smislu veliki pritisak, ovaj, na, na Hrvatsku i jedan dio ljudi koji su živjeli do '91. u Hrvatskoj to bi objeručke prihvatio... to je ono standardno kvislinško ponašanje, znači, ništa novo. E sad, ovaj, legitimitet za stvaranje samostalne Hrvatske dobila je stranka HDZ, odnosno, ovaj, sam Tuđman na prvim višestranačkim, ovaj, izborima, dok je glasove i ljudi koji nisu bili, ovaj, članovi HDZ-a, a ja sam osobno prihvatio njegovu tezu, njegovu nakanu o općehrvatskoj pomirbi. Mislim da je to bilo nešto što je bilo, bio ključ na kraju jedne, ovaj, pobjede u Domovinskom ratu jer, ruku na srce, hrvatski branitelji, svi hrvatski građani, nisu bili, ovaj, jednostranački opredijeljeni. Neki nisu uopće bili, onaj, opredijeljeni. Ali, ta jedna pomirba, koja znamo kasnije kako je završila i tako dalje je sigurno nešto što je bio nekakav magnet da što više ljudi sudjeluje u Domovinskom ratu.

Koliko ste imali godina i čime ste se bavili kad ste se uključili u obranu Hrvatske? Što vas je motiviralo da tako postupite?

Ja sam 1964. godište. Bio sam tada diplomirani psiholog. Radio sam tada u Domu zdravlja (*nejasno*). Bio sam zadovoljan sa svojim poslom, oženjen, sin [*otac*, op. APP] jednog djeteta tada, u tom trenutku. Znači, '91. sam imao 26 godina. Što me motiviralo, ovaj? Vidite, jedan je motiv pretežit kod, ovaj, većine hrvatskih branitelja, a to je obrana svog doma. I... Hrvatske. A s druge strane, stvaranje samostalne i nezavisne Hrvatske. To je ideja koja je dugo bila stara, koja je doživjela par svojih nekakvih, ovaj, neuspjeha kroz povijest, ali, evo, sa prvim predsjednikom Tuđmanom, naravno, ništa bez hrvatskih branitelja, smo je i ostvarili.

Kako su obitelj i bližnji reagirali na Vašu odluku o odlasku u vojsku/rat?

Ma nisu bili uopće začuđeni što to činim. Ja sam, ovaj, iz nekakve svoje uštedevine kupio pušku, kupio sam (*nejasno*)... Moje mjesto u tadašnjem principu teritorijalne obrane, ovaj, koje je još dotada bilo na snazi, radno mjesto psihologa u Domu zdravlja, ali to sam odbio, rekao sam ravnatelju da ne želim na takav način sudjelovati u Domovinskom ratu, da se želim izravno, što izravnije i što konkretnije uključiti u Domovinski rat. Popili smo kavicu, popili smo je li (*nejasno*), pozdravili se, zaželeli jedan drugom sreću i ja sam tako otišao u Domovinski rat.

Opišite kronološki svoj ratni put: vrijeme i postrojbe u kojima ste ratovali.

Ja sam došao '91. godine u 116. brigadu iz Metkovića koja je bila moja domicilna, to je bio moj domicil, tada sam živio i radio u Metkoviću i najprirodnije je bio da se, ovaj, ja (*nejasno*). Već prije tog samog izravnog uključivanja u borbenu postrojbu kao što je bila 116. brigada u Metkoviću, u trenutku tada nije ni postojala, postojalo je nešto što se zvalo Zapovjedništvo obrane grada, još nisu bile formirane, ovaj, brigade. Već sam tamo u svibnju '91. godine radio prva testiranja za prijem u ZNG, to se radilo u tajnosti, da se to ne dozna (*nejasno*). Druga stvar, poslovi na kojima sam radio u Domu zdravlja su bili poslovi novačenja, tada novačenja u Jugoslavensku narodnu armiju. Na tim poslovima novačenja u Jugoslavensku narodnu armiju sam sa kolegom (*nejasno*) nakon dugog odmjeravanja on mene, ja njega i nekakvog vaganja i procjenjivanja kako će tko reagirati na, na nešto, ovaj, jedan od načina osposobljavanja ročnika za služenje u JNA je bilo proglašavanje ih emotivno nezrelim. To je nekakva dijagnoza koja je tada bila *immaturits emotionalis*, ovaj, bila nekako najprihvaćenija i na taj način smo kupovali vrijeme jer je minimalno vrijeme trajanja jedne takve nekakve, ovaj, privremene nesposobnosti za služenje JNA je bilo dvije godine. Pa smo ovaj (*nejasno*) je li to za pohvalit ili nije, ovaj, ne znam je li to naivno od nas tada da, da, da budemo u stvari, da najviše onesposobljenih dijagnozom. Odlazak u samo Zapovjedništvo obrane grada je bio takav da sam se javio najprije kao psiholog, ali (*nejasno*) kontekst vremena, kontekst nekakvih lekcija otprije, jer su to nekakva iskustva ratna, ratna, bolje reći nekakva vojna iskustva, a ne ratna, jer ratna nitko nije imao, bili su vezani za JNA i za Teritorijalnu obranu. Tadašnji ustroj Teritorijalne obrane na koji se dijelom i Hrvatska vojska na početku stvarala, nije prepoznavao, ovoga, u prvim postrojbama, tako da je taj početak, ovaj, mislim, takvog angažmana kao psihologa, na neki način propao. I u početku sam bio obični vojnik da bi tek kasnije, tek tamo negdje oko nove godine, na traženje pokojnog ministra Gojka Šuška, kad je on vidio da takva struka treba u snagama Republike Hrvatske, dao svoju zapovijed da se pronađu postrojbe, ako postoje psiholozi koji su raspoređeni na nekoj drugoj funkciji, da ih se stavi na mjesto psihologa, a ukoliko nema takvih u postrojbi, onda da se (*nejasno*) da se ta struka mobilizira u oformljene postrojbe.

Kako ste se osjećali tijekom prvih iskustava i opasnosti na bojišnici? Jeste li osjećali strah?

Vidite... nitko ne reagira isto, reagiramo na različite načine, poglavito na nekakve opasnosti s kojima se dosad, ovaj, nismo susretali. Tako to ponašanje ide u dijapazonu da uopće nema straha, uvjetno rečeno, da ga uopće nema, uvijek ga ima u nekoj mjeri, do toga da se neki, ovaj, ljudi u

susretima, ovaj, sa ratom, sa pucanjem, eksplozijama, ranjavanjem, pogibeljima, ovo ono, naprosto imobilizira, da se pogube u tom svemu, da se panika (*nejasno*) uvjetno rečeno, nekakav iskusan čovjek, to je za današnje možda vrijeme (*smijeh*), u usporedbi s današnjim 26-godišnjacima mislim da smo mi bili tada, ovaj, zreliji, nekakva dinamika tadašnjeg našeg življenja, naših ciljeva, našim motiva, ovo ono, našeg samog odgoja koji smo imali od obiteljskog do, do nekakvog društvenog ovo ono je već stvorio da smo imali jedan stupanj zrelosti. Emotivno sam bio tada snažan, tako da nije u početku to ništa bilo tako dramatično, onaj, po, po (*nejasno*) na nekakav moj mentalni status.

Jeste li bili ranjeni tijekom rata ili izloženi velikim opasnostima? Ako jeste, opišite okolnosti i što ste osjećali.

Izravno nisam bio ranjen, ali sam više puta bio u pogibelnim okolnostima, ovaj, i to najizravnije. Mislim sam, pazite, morate shvatiti da ako se upotrebljava teško topništvo, odnosno dalekometno topništvo, ako se upotrebljava zrakoplovstvo i tako dalje, i tako dalje onda vi i više gubite, ovaj, onako pojam same linije fronta. Jer svo to topništvo, svo to zrakoplovstvo djeluje i tu znači nema, relativno, nema, ovaj, nigdje nekakve apsolutne sigurnosti i tako dalje. To možemo i usporediti, ovaj, (*nejasno*) premda su po nekim elementima stvari neusporedive i sa današnjim ratom odnosno agresijom koja je na Ukrajinu i sa sadašnjim ratom koji se vodi na Bliskom Istoku, ovaj (*nejasno*) vidjeli smo, ovaj da, kako Izraelci rješavaju, ovaj, cijele skupine, ovaj. E sad, moje nekako najizravnije iskustvo sa smrti... je bilo u par navrata, ali evo jedan ću slučaj opisati. Išao sam sa jednog dijela bojišnice na drugi dio bojišnice sa automobilom jer jedna od mojih zadaća je bila obilaziti prvu crtu, ovaj, procjenjivati stanje vojnika na terenu, njihov borbeni umor, ovaj... ekvivalent nekakvih njihovih zadaća i njihovih mogućnosti, odgovora na takve zadaće konkretno, o čemu sam obavještavao zapovjednika brigade. I tako odlazeći s jednog kraja na drugi, u jednom trenutku sam ovaj... (*nejasno*) prođe jedan veći kamion, vidio sam jedan veći kamion koji je, ovaj, stajao, zapriječio mi put. I izašao sam vani, i ovaj, ne znajući o čemu se radi i ovaj i, printajući ono po naški, po dalmatinski je li 'ko to staje... kako on misli da ćemo se mi ostali kretati' i tako dalje, onda me počnu dozivati iz, ovaj, iz skloništa, meni nepoznati vojnici, naši, ali ne od naše, od moje postrojbe, jer smo bili izmiješani, ovaj, 'miči se odatle'. U tom trenutku je po meni i po mom autu u kojem sam bio, koje sam vozio, počeli su padati crijepovi kuće, a tek onda se čula eksplozija. Tada sam već imao nekakvo iskustvo, prepoznavao sam različite vrste eksplozija. Shvatio sam da se radi o tenkovskoj granati. Ako je tekst tako blizu, onda najprije on udre u cilj koji on gađa, onda

se tek čuje eksplozija jer je tenkovska granata brža od zvuka. Maksimalna udaljenost tenka je bila 1100 metara. 1100 metara otprilike kao... a strelcu s puškom 400-500 metara uvrh glave (*nejasno*), dakle, jel. U tom trenutku nisam mogao ući u nijedna od tih skloništa jer su bili ovaj puni. U takvim trenucima (*nejasno*) instinkt, rade neke, uvjetno rečeno, naučene lekcije od prije i radi onaj adrenalin koji se stvara, jel. Donošenje odluke, odluka, ovaj, što činiti je nevjerojatno brzo. Vi procesuirate masu stvari i anticipirate što bi se moglo dalje događati. Ja sam sjeo u auto i... kroz jedno dvorište sam uspio zaobići i pobjeći s tog mjesta. Tako je bilo. Tako sam krenia. U tom trenutku dvojca vojnika su (*nejasno*) tražeći, ovaj, zaklon, odnosno mjesto, ovaj u bunkeru, i između njih je pala tenkovska granata. Prva reakcija je bila produžiti dalje (*nejasno*). A druga reakcija je bila da je išla noga na kočnicu automobila i da sam onda ubacio u rikverc i vratio se natrag. Kad sam se vratio natrag istrčao sam do njih, ovaj, oba su, ovaj, bila teško ranjena. Jedan je bio sa obostranom (*nejasno*), ovaj, od nožnog palca do glave bio je cijeli izrešetan, tako je, kažemo kolokvijalno, gelerima koji, nisu samo geleri od, od, od granate, oni metalni dijelovi, nego i kamen jer u kamenjaru svaki kamen kojeg dotakne granata pretvara ga u jedan projektil koji vas također može, može smrtno raniti. Prvu stvar koju sam napravio je bilo da sam skinio svoj remen hlača i podveza jednu nogu (*nejasno*) kako ću sad drugu, s čim ću sad drugu, ne pada mi na pamet ništa... žicu od induktorskog telefona i ne misleći čija je to žica, a bila je sigurno naša, ova, i tako dalje, uzeo sam nož, prekinio tu žicu i sa komadom žice... (*nejasno*) u trenutku i dalje su je taj tenk počeo gađati nas i tako dalje (*nejasno*) se igrao sa mnom i sa tom (*nejasno*). Sanitet je pošao, ovaj, pomoći ranjenima (*nejasno*), ali to sanitetsko vozilo je bilo pogođeno. Tu sam pro-proboravio nekakvih, nekih dva sata vremena dok jedan nepoznati, ovaj, mladić koji je bio mlađi bar pet, šest, sedam godina, nemam pojma, a vjerovatno je čuo na istom tom kanalu te radiostanice to kako je zazivanje upomoć da će, da će iskrvarit, da će umrijet, i tako dalje. On se stvorio sa nekakvim kombijem i zajednički smo ubacili ta tijela ranjenika u taj kombi i vozili prema sanitetu. Naravno, tu je prošlo više od dva sata vremena. To je ogromno vrijeme za takva velika ranjavanja, bez obzira što sam podvezao te amputirane udove. Ovaj, došli smo do prvog saniteta, ovaj, i liječnik i tehničar izletili su vanka, opipali puls od te dvojice rekli da su mrtvi. E sad (*nejasno*), evo u toj nezgodi možete vidjeti sada kroz ovu priču koju ću sad ispričati sasvim suprotne reakcije na jedan te isti podražaj. U tom trenutku ja sam samo sjeo uz ta tijela, uzeo sam cigaretu i... razmišljao o tim ljudima koje nisam poznao, jesu li očevi, jesu li sinovi nečiji, kako će sada dalje, i tako dalje. A taj mladić, koji je došao sa tim kombijem, u jednom rastrojstvu, zgrabio doktora za vrat i počeo ga

gušiti, vičući, ovaj, 'spašavaj, spašavaj, spašavaj, oni su još živi, oni su još živi', i tako dalje. U tom trenutku, izašao je jedan... dosta zreo, ovaj vojnik, koji je bio stariji možda već, mislim da je osam godina bio stariji. To je velika razlika u tim godinama. U nekakvom iskustvu životnom, i tako dalje. On je reagirao... da tom, mladom vojniku koji je doktora nesvjesno u jednom naletu... pogubljenosti skoro ugušio, on ga je praktički uklonio i spasio tog liječnika. (*nejasno*) mene kako čučim i šutim, pušim i njega u toj reakciji. To su vam ovako nekakve, ovaj, dvije stvari koje su za 180 stupnjeva totalno, totalno, ovaj, jel. Ja se sad mirim, gledam, razmišljam o njima (*nejasno*) dakle reakcije tog mog suborca, nepoznatog meni. Eto, nažalost, nismo se nikad, ovaj, upoznali, ne znam da li smo se nedjeljom sretali. Jer sve se to događalo jednom velikom dinamikom, ovaj, da nam nije bio prioritet da se mi upoznamo, da, da izmijenimo ime, prezime ili bilo šta, nego da bude ta reakcija čim prije, ovaj, da probamo spasiti život. Takvih stvari sličnih je još bilo u više navrata, ali... (*nejasno*) koji su, ovaj, stvarno bili cijelo vrijeme na prvoj crti fronta i koji su to pogotovo (*nejasno*) pet godina (*nejasno*) ta traumatska iskustva koja svatko od nas doživi možemo gledati pa bar na dva različita načina. Možemo ih gledati u smislu intenziteta kao jedne varijable, amo je tako nazvati, a možemo je gledati, ovaj, kumulativno, kroz tih, ovaj, kroz svo vrijeme koje je netko proveo... Nekoga će oboriti, stavljamo to pod navodnike, samo jedna intenzivna, jaka, pogibeljna situacija, koju on naprosto neće moći na valja način isprocesuirati i na nju adekvatno reagirati, zbog koje će eventualno kasnije razviti PTSP, pogotovo kod jednog kumulativnog... (*nejasno*) reakciji, a netko će već u prvoj takvoj jednoj situaciji biti izbačen iz, iz, iz, ovaj, nekakvog stroja, jel, koji bi trebao djelovati.

Evo Vi ste time dotakli, a mislim da ste i djelomično odgovorili na ova sljedeća pitanja. Ja ću ih sad pročitati pa ako mislite da biste trebali nešto dodati, slobodno. Kako ste se suočavali s pogibijama suboraca? Jesu li teška ranjavanja i pogibije suboraca utjecali na vaš pristup ratovanju i obnašanju vojnih dužnosti? Jeste li osobno doživjeli kakvu tešku traumu u ratu? Evo, to zadnje ste odgovorili.

Da... jedna od mojih dužnosti, ovaj, koja, koja mi je bila povjerena, je bilo da odlazim u kuće poginulih mojih boraca i da odnesem tu najgoru moguću vijest. Znate, to je nešto što se ne događa, to je nešto što se događa nešto u pozadini, ali je izrazito traumatično (*nejasno*) napraviti nekakvu razdjelnicu težine, jel mi bilo teže prvi put kad sam došao ili mi je bilo teže zadnji put kad sam došao, ovaj, u takvu jednu obitelj. Naravno, ovaj, prvi dolazak u takvu jednu obitelj, ne znate što

će, tko i na koji način će to, ovaj, prihvatiti. Svaka obitelj, ovaj, će reagirati, žalovati za svojim najbližnjim i tako dalje. Ovaj, da će se tada ponašati, pa ajmo reć tako uvjetno, suženom mentalnom svijesću, ovaj, fokusirana na taj strašan gubitak i strašnoj boli koja iz temelja mijenja sve obiteljske odnose u kući. Osoba koja je svima njima u središtu fokusa. Gubi se netko tko je hranitelj, gubi se netko tko je, ovaj, sin, gubi se netko tko je otac, ovaj, maloljetne djece i tako dalje. To su strašne stvari. To je jedno možda dobro pitanje po redu koje ide. To je pitanje, ovaj, stradavanja tog njihovog bližnjeg. Njih morate informirati kako se to događa. Treća stvar je da se većina tih obitelji u tom trenutku da se ne miri, ne miri se sa, sa tom činjenicom, teškom činjenicom, groznom činjenicom, da pokušava tražiti krivce, krivca. Vi kao osoba koja ste tu došli ste eksponent, ne samo svog imena i prezimena, svoje uloge u kojoj ste vi tu; vi ste eksponent svih njegovih zapovjednika po cijeloj, po cijeloj, po cijeloj uzvišici, znači od njegovog zapovjednika desetine kao najnižeg ranga do zapovjednika brigade, ali to ne staje samo tu. To ide i do samog vrhovnog zapovjednika, odnosno u tom trenutku do predsjednika Franje Tuđmana. (*nejasno*) Svu tu frustraciju koja se okrenula u jednu agresiju, tu agresiju kanaliziraju prema vama. E sad, to je potrebno trpiti, dati im vremena da to nekako prihvate i onda to dovesti u, ružan izraz je li, malo u tehnički, u tehničkom smislu, dovesti do toga da, ovaj, odradite sam sprovod od tog i tog poginuloga da najdostojanstveniji način. Naravno da to, bez obzira što tada nije bilo u oružanim snagama službe skrbi i sličnoga, da mi nismo zapostavljali te obitelji poslije same pogibelji, ovaj, tih njihovih, ovaj, bližnjih gdje smo nekakvom improvizacijom koja nije samo bila improvizacija u ovom dijelu improvizacija, bila je improvizacija, cijeli Domovinski rat je bila improvizacija, mi smo bili, prvo, neustrojeni, drugo nenaoružani, ovaj treće nedovoljno politički educirani, tako da smo naprosto cijeli rat bili osuđeni u svakom segmentu, ovaj, tog rata improvizirati. Ali, ne improvizirati zbog nekog svog komfora, nego improvizirati zbog neimanja adekvatnog rješenja. Znači, tom improvizacijom, ako ne riješimo stvari do kraja, bar ne načinimo jedan bypass, dok nešto pametnije, nešto svrsishodnije ne smislimo kako ćemo... pomoći toj obitelji. Jer nije svaka obitelj bila jednako, u emotivnom smislu da, ali u praktičnom smislu nije bila jednako pogođena. Negdje je bilo više sinova, više kćeriju u toj obitelji, pa su oni preuzimali na se tu ulogu. Tamo gdje je to bio jedina, to je, to... nešto što u tom trenutku i do kraja njihovih života promijenilo njihov život pa iz korijena. Hoćete li me podsjetiti još na koje pitanje?

Pa evo jeste li osobno doživjeli kakvu tešku traumu u ratu? Jesu li teška ranjavanja i pogibije suboraca utjecali na vaš pristup ratovanju i obnašanju vojnih dužnosti?

Pa, vidite, ovaj, takve jedne ekstremne situacije, ovaj, pogibeljne, to je jedan test, ovaj, test koji nije strukturiran. Ovaj, nećemo s njime dobiti nekakvu mjeru nečega, ali svakoga nas ponaosob stavlja u tu stresnu situaciju da mi vidimo koliko smo, ovaj, snažni u emocionalnom smislu, u mentalnom smislu, u fizičkom smislu. Jer svaka od tih, evo najmanje sam naveo dvije komponente, ovaj, su stalno u fazi testiranja. Jer nije dovoljno da dajete od sebe sto posto, nego cijelo to vrijeme vi morate davati puno više, puno više od sebe da bi bilo koja zadaća koja je provedena ili bilo koji stres koji će vas zahvatiti da bi ga vi preživili. (*nejasno*) ranjavanja i ostalo, svojih suboraca i opće jedna bestijalnost tog rata, ne samo Domovinskog, nego svih ratova na svijetu, izvlači iz vas kao osobe... najveće dobro koje se krije u vama, a može izvući najveće zlo koje se krije. Tako da... se ljudi, ovaj, bar standardno altruistično ponašaju, do toga da se neki ljudi ponašaju bestijalno. To smo vidili kroz niz... ovaj... kroz stotine i tisuće pogibelji naših, ovaj, suboraca, kroz njihova zarobljavanja, kroz tijela koja tražimo, pa kad se nađu ta tijela (*nejasno*) ostao samo skelet od tog tijela, može se vidjeti kroz šta je ta osoba prošla. Pa poglavito i (*nejasno*) formirano, koje je još uvijek (*nejasno*) ili tada dobijete u razmjeni (*nejasno*) poslušate njih što su sve doživjeli.

Koje Vam je iskustvo ili događaj donio posebnu sreću, zadovoljstvo tijekom rata?

Pa, ne bih mogao... je da postoji jedan krunski, postoji jedan krunski događaj, a to je Oluja, znate. To je Oluja, bez premca. Zato ovaj odgovor kad kažem Oluja je ovaj nekakav načelni, šablonizirani, jer će vam to reći najveći broj ljudi. A to je, to je tako. Zamislite samo da ste u bilo kojem obliku natjecanja. Kažem, bio to šah, da ne kažem čista športska natjecanja od nogometa, košarke, bilo kojih sportova, ta najveća sreća na kraju kada vi pobijedite. Naravno da (*nejasno*) uvjetno i rat nekakvom igrom, je li, jer to i jest jedna vrsta igre. Smrtne, nažalost, ovaj (*nejasno*). Ima tih i dobrih momenata i dobrih trenutaka kad se osjetite ponosnima i sretnima, i tako dalje, ovo-ono, ali to su nekakve kratke stvari. Ali, završetak rata, pobjeda u ratu kroz vojnu operaciju, akciju Oluja, nije samo pobjeda nad protivnikom. Izbjegavam govoriti neprijateljem. Nego govorim protivnik. Jer ne želim sebe trovati, ovaj, tom riječi 'neprijatelj, neprijatelj, neprijatelj' i to prenositi, ovaj, ako hoćete, transgeneracijski na svoje sinove, i tako dalje. Jer, ta Oluja je donijela mir. Često puta i danas (*nejasno*) koji nemaju to ratno iskustvo, iz bilo kojeg razloga, ili su ga izbjegli, ili su bili tada... nebitno. Ja neću ništa govoriti u kategorijama (*nejasno*) jer ovaj, svaki od nas je išao zbog svojih razloga u rat, a ne zbog nekog drugog. Ali, nitko, nitko ne zna cijeniti mir kao što zna vojnik. Nitko ne priželjkuje mir kao što ga priželjkuje vojnik. Svi misle da su ljudi

s ratnim iskustvom da su agresivni, da su ovakvi, da su onakvi (*nejasno*) i da ta njihova destrukcija će trajati sutra, i tako dalje, i tako dalje (*nejasno*). Ali stanje mira je nešto što, ovaj, svaki vojnik priželjkuje od prvog dana početka rata. Zato taj završetak, svatko doživljava u svoj svojoj punini (*nejasno*) ste pobijedili, a s druge strane je došao mir. To, to je, to je po meni najveći dar za sve ono davanje koje ste vi učinili do zadnjeg dana.

Kakav je bio status branitelja/vojnika tada u društvu, „na ulici“, kako su se ljudi odnosili prema vama, doživljavali Vas? Je li se taj odnos mijenjao u razdoblju 1991. do 1995.?

Vidite, ovaj... tada kad smo 91. godine mjerili, ovaj, dane kad je tko došao, tada smo mjerili u danima kad je tko došao u rat... jer je to na neki način podcrtavalo, ako ste ranije došli, to je podcrtavalo tu nekakvu vašu motiviranost, ovaj da se čim prije uključite, čim svrhovitije uključite u to sve, u ovaj, taj proces. Tu je, kao što sam na početku rekao neizbježan. Rat je, znamo, ovaj (*nejasno*) prvo pitanje, znači, rat je bio neizbježan. Znamo, samim tim činom, da je pobijedila demokracija u Hrvatskoj i da Hrvatska... želi nekakve drugačije odnose u Jugoslaviji pa se sjećamo onih prijedloga nekakve labave konfederacije, i tako dalje, ovo-ono, ali želi (*nejasno*). Ali da se sad ne gubim u tome, moramo znati sljedeće, da prvi ljudi koji su došli u obranu suvereniteta Republike Hrvatske, došli su '90. godine, poslije prvih balvana, poslije prvih balvana, jedino što je Hrvatska mogla tada učiniti u tom trenutku, a to je da jača svoju policiju. I masu mladih se već tada javlja u specijalnu policiju i odlazi na, na različite obuke, i tako dalje, i tako dalje. To su ti prvi, prvi od prvih ljudi. Obično kad govorimo o Domovinskom ratu, govorimo od '91. do '95. godine, ali moramo znati, znači da, počinje poslije Balvana. I, postoje naravno službeni datumi i ovo-ono (*nejasno*). E sad, te prve ljude, do '91. godine, do godinu dana koji se sa ove točke motrišta čine (*nejasno*) nije se baš doživljavalo jednako. Jedni su ih slavili i (*nejasno*) i tako dalje, a drugih su ih doživljavali nekakvim teroristima, paravojnim postrojbama koji, ovaj, ruše što su oni najviše cijenili, a to je Jugoslavija, taj jedan federativni odnos koji smo imali, i tako dalje. Taj federativni pogled i taj žal za Jugoslavijom se '91. godine, bar poglavito u drugom dijelu '91. godine, on se stišava, on se stišava, on se pritajiva, ali on se ne gubi. To da se on ne gubi, to vidimo i sada, ovaj, nakon 31 godinu poslije završetka Domovinskog rata. E, ova druga skupina, veća puno, veća skupina Hrvata... po nacionalnosti, Hrvata po političkom opredjeljenju bez obzira na svoju nacionalnost su bili oduševljeni sa, s nama, bilo im je drago biti u našem društvu, bilo im je drago vidjeti nas, bilo im je drago da nas mogu na bilo koji način pomoć. Starije žene su satima,

da li same da li grupno, pleli nam rukavice, pleli nam čarape, pleli nam kape, i tako dalje, i tako dalje, pekli nam kolače, ne znam, (*nejasno*) na bilo koji način da nas nekako pomognu. Nisam se tada u tom trenutku, ovaj, bavio subverzivnim dijelom, to nije bila moja, ovaj, ovaj zadaća, ali sam bio svjestan i tada, a poslije rata i tog dijela subverzivnog koji je to bio, naravno taj dio je manje uočljiv, manje vidljiv (*nejasno*), ali da se sve to načinjeno (*nejasno*) na, na, na nekog drugog. Pa sjetimo se samo paljenja granata, ovaj, na sinagogi u Zagrebu, uništavanja, ovaj, spomenika u Zagrebu, i tako dalje, i tako dalje. Sve su to nekakve stvari koje je tada radio KOS, za kojeg mi nismo ni znali šta je to, i tako dalje, ovo-ono, i koje su njegove mogućnosti i koje su njegove moći. Ali u pretežitijem dijelu mi smo bili tada, ovaj, slavljani. To je nešto što... je bilo očekivano. Kao što je bilo očekivano da poslije samog Domovinskog rata, kad se sve završilo, da mi nekako padamo ovaj, neću reći, onaj, u zaborav, ali da se taj jedan intenzitet te jedne pozitivne, onaj, emocije lagano smanjuje jer se pojavljaju nekakvi drugi čimbenici u životu tih ljudi. Ovaj, u konačnici, mi smo tim ljudima donijeli mir, donijeli smo im neku perspektivu i oni su se mogli sad okrenuti nekakvim drugim stvarima u tom svom miru. Tako da ja ne osuđujem nikoga i ne mislim da bi nas svaki dan netko trebali tapšati i sjećati se toga što smo mi napravili. Ako me osobno pitate, ovaj, ja nisam otišao u taj rat zbog vas, nisam otišao zbog vaše obitelji, otišao sam prvenstveno zbog sebe i svojom odlukom jer ne bih bio miran da nisam to, ovaj, učinio. Suprugu nisam ni pitao. Roditelje nisam, ovaj, također pitao (*nejasno*), samo sam ih o tome izvijestio da sam to već napravio. Oni nisu bili iznenađeni, oni su to, ovaj, i očekivali. Znači, trebamo se maknuti od tih floskula, 'ja sam tebi donio mir'. Naravno, to je jedan kolateral. Ono što sam radio za sebe, da ima nekakve posljedice za cijelo društvo. Ali, ja od tog društva sada ne, ovo opet govorim u prvom licu, govorim samo o sebi, ne govorim o cijeloj braniteljskoj populaciji, ne očekivam sada, ovaj, ništa spektakularno, nego ako prigodno, prigodno kad su nekakve obljetnice da se ipak ti sjete. Ali, ako se i ne sjete, na njihovu dušu.

Mislim da ste već bili djelomično odgovorili i na sljedeće pitanje: Što su za Vas značile oslobodilačke operacije hrvatskih snaga?

Da, evo ovako, pazite, oslobodilačke operacije... kronologijom svojom, za neke... nismo mi u početku znali. To je akcija Otkos koja se gore događala u zapadnoj, onaj, Slavoniji pa... oslobađanje juga, to je možda isto, nije to vojno... eksponirano, oslobođenje juga, oslobođenje, ovaj, Dubrovnika, dubrovačkog primorja, zapravo onog dijela od rijeke Neretve do državne

granice sa Crnom Gorom. I sada, ovaj, ovako sad govorim čisto iz svog iskustva, a govorim i emotivno zato što sam sudionik i te akcije, oslobađanje juga... možda neću biti, ovaj, dovoljno objektivan, ali mislim da je to jedna (*nejasno*) akcija o kojoj bi trebalo više odgovoriti jer da mi nismo uspjeli tada osloboditi prostor od Neretve do Crne Gore, taj dio da je potpao u agresiji pod Crnu Goru (*nejasno*) Jugoslaviju... mislim da je (*nejasno*), ne bi mogli reintegrirati kao što smo reintegrirali istočnu Slavoniju jer smo tada mogli ići u rat, a ovo samo forsiranje rijeke Neretve koja bi (*nejasno*) bi bila pa sigurno, pa neću govoriti u kojim omjerima, ali tehnički izvedbeno puno zahtjevnija, nego sama akcija koja nije provedena (*nejasno*). Ovo bi vjerojatno ostalo za sve vijeke vjekova ostalo odsječeno od ostatka Hrvatske. To je najveća dobit te akcije oslobađanja juga jer taj strateški pravac, ta plitko, plitkost granice koja je dole i ta rijeka koja je ogromna... te naše tehničko-taktičke mogućnosti forsiranja takve jedne rijeke, tražila bi silno, silno žrtava i silne napore, a pitanje je da li bi bilo, ovaj, uspjeha. Poslije toga, naravno, ovaj, dolazi, dolazi Maslenica. Maslenica i nije oslobodila neke velike kvadratne kilometre, ali oslobodila je, ovaj, one bitne da se ipak osigura taj jedan promet, koridor i veza juga sa ostalim dijelom, ovaj, Hrvatske. S druge strane, spremnost, da to naše snage mogu napraviti. Nekakve, u toj akciji su bile ne, ne, nekakvi taktički i operativni, ovaj, momenti koji do sada, dotada, ovaj, nisu rađeni, a to je zračni desant, to je prebacivanje cijele gardijske brigade zračnim putem i ovaj... I treće u političkom smislu... dato je do znanje da neke stvari (*nejasno*) da mi to nećemo trpiti i da ćemo mi, da imamo snage, sposobnosti, odlučiti i da ćemo mi to napraviti pa i pod cijenu političkih sankcija koje su prijetile.

Nakon odmaka od gotovo 30 godina, što je, po Vašem mišljenju najviše pridonijelo hrvatskoj pobjedi u DR?

Jedinstvo. Jedinstvo... dakle ne govorimo o apsolutnom jedinstvu. Apsolutno jedinstvo je teško ostvariti u obiteljskoj zajednici (*nejasno*). Može postojat ono deklarativno, jel, ali stvarno je nešto drugo. Moramo shvatiti da dva elementa koja nam bježe iz fokusa, a to da, to jedinstvo iseljene Hrvatske i tuzemne Hrvatske, bez obzira što su ih neki proglašavali i proglašavaju ekstremistima, ustašama i slično, tim ljudima koji su došli, ovaj, iz emigracije tu, njihovim sinovima koji su se aktivno uključivali [u obranu, op. APP] i zaboravljamo počesto Hrvate u Hercegovini u tom (*nejasno*) neprirodnom geografskom izgledu države (*nejasno*), ne postoji država na svijetu koja ima ovakav izgled i svatko tko, ovaj... geopolitiku i geografiju kao, kao znanost, ovaj zemljopis posebno, je li, radimo distinkcije između zemljopisa i geografskoga, 'kakva je ovo granica, šta je

ovo?'. E, upravo ispravka, pod navodnike, je li, te granice (*nejasno*) su nam bili Hrvati iz Bosne i Hercegovine koji su bili, i oni koji su, koje sam maloprije spominjao, u velikom dijelu i već '90. godine, ovaj, uključili u specijalnu policiju, a kasnije u gardijske brigade pa tako cijelo vrijeme braneći meki trbuh Hrvatske od prodora protivničkih snaga koje su... Kad pogledate, imamo najveću granicu sa BiH. Ovaj, naravno da ih je najviše napadalo iz Bosne i Hercegovine. Od Županje dolje do Dubrovnika, sve što se događalo, događalo se vezano za, za Bosnu i Hercegovinu, a tu, ponavljam, ovaj, jako nam je pomoglo, pogotovo evo nama u Splitu, ovaj, taj dio što su, ovaj što je HVO spriječio prodor snaga iz pravca Glamoča prema Livnu, ovaj, od Prodora, sa Kupresa, opet prema Tomislavgradu pa opet prema Splitu i tako dalje i tako dalje (*nejasno*).

Možete li istaknuti koje osobe, vojne ili političke smatrate najzaslužnijima za uspjeh?

Mislim da... ovo sad će malo zvučati patetično, frazerski jer izbjegavam izravan odgovor, ali bitan je tim. Mislim da je cijela Hrvatska, ako se opredijelila za Hrvatsku, ovaj (*nejasno*) i sada vidimo... je bio jedan tim. Da je taj tim... da bi ostvario pobjedu, morao biti jedinstven. E sad, da bi on bio bit jedinstven, netko ga je morao, ne može biti samo vođen od sebe. Uvijek je netko morao bit na čelu. Dvije osobe koje su (*nejasno*) gdje se isprepleće njihovo vojno, njihovo političko, ovaj, djelovanje je naš prvi predsjednik Franjo Tuđman. Druga osoba je ministar obrane Gojko Šušak. Također bih pohvalio, ovaj, sve, sve tadašnje ratne vlade, a pogotovo odluku predsjednika Tuđmana da napravi vladu hrvatskog jedinstva. To je bila jedna zrelost i u tom trenutku je motivirala i nekakve skeptike, pa i ove nekakve egocentrike, među tim političarima narcisoide, je li, koji su, ovaj, koji su sebe doživljavali sposobnijima od Tuđmana. Ja ne znam što bi bilo da su ti ljudi bili (*nejasno*), šta bi bilo da je bilo, ali znamo da je Tuđman bio prvi predsjednik i da je Tuđman ostvario ono što je, što je zacrtao i ono što smo, što je većina Hrvata mu je dala povjerenje. Tako da u tom političkom dijelu bih izdvojio Tuđmana. Od vojnih zapovjednika... dakako bih opet, ovaj, tu podcrtao svog zapovjednika jer imam, najviše s njim imam, onaj, iskustva, to je general Ante Gotovina, kojeg uvažavam, i cijeli niz generala i admirala, ali s njim imam najveće iskustvo. Najviše sam s njim radio, njegov operativac, i... on ne da je naučio to mene, nego je naučio sve svoje suradnike da nije dovoljno davat se sto posto, da je to jedna prosječnost. I broj dva, naučio nas je da mi unutar sebe, ako ćemo to medicinskom, anatomskim rječnikom kazati, da u svakoj našoj stanici postoje nekakvi rezervoari energije, bilo to fizičke, bilo to mentalne energije, i sad je taj trenutak da iscrpimo te rezervoare do kraja kako bi ostvarili (*nejasno*) da ostvarimo tu

samostalnost. Često puta će se generalu Gotovini osporavati njegova vojna naobrazba, osporavat će se razne stvari, ali ja sam vidio kod njega jedno veliko iskustvo, jedno veliko htijenje i, s druge strane, jedno veliko znanje. To je čovjek koji je birao svoje suradnike na način da je svaki taj njegov suradnik koji je bio zadužen za (*nejasno*) taj zadatak, tu zadaću koja mu je bila povjerena, on je morao znati bolje od samog njega (*nejasno*)... drugih zapovjednika, gdje zapovjednici u principu biraju ljude koji znaju manje od njih, da ih ne bi... To... kod njega nije bilo. Evo, jedna mala sličica. Ja sam nešto malo prije došao u Zbornu područje Split, nego šta je došao on. Tada je bio zapovjednik Mate Viduka i vršila se predaja Zapovjedništva tada Viduke i tada pukovnika Ante Gotovine. (*nejasno*) Obratio nam se tada pukovnik Gotovina i rekao slijedeće: 'Ja sam pozvan ovdje od vrhovnika da osmislim kako uć u Knin.' E sad, moram to staviti u kontekst. Radilo se je, radilo se je, mislim da je bio studeni ili listopad '92. godine. I moram vam reći da reakcija, moja reakcija, ja i (*nejasno*) koji smo fizički bili bliski, a naravno da ti koji su stali uz me su mi nekakvi ljudi od poznanstva i malo više od poznanstva, od povjerenja, sageli smo glave i malo smo se podsmjehnuli. Malo smo se podsmjehnuli na to jer kad mi gubimo teren, kad se jedva branimo i jedva ostajem na tim terenima na kojima jesmo, on govori o ulasku u Knin. E sad, probajte sad iz tog konteksta, znači kada je Hrvatska ispresijecana na pet-šest mjesta, tada... tijekom rata ide u pravcu onoga što, što, što su velikosrbi, ovaj, zacrtali i JNA, istina, usporeno (*nejasno*) a on govori tada, u tom kontekstu, s te pozicije, da je on pozvan tu odlučiti kako ući u Knin, što je nama bilo nezamislivo i nedokučivo. Tako da bih od svih njega apostrofirao, ali i cijeli drugi niz zapovjednika tog ranga i niže. Ha mogu, mislim, mogao bih pohvaliti, da nisu bili dobri, onda ne bi mi ni pobijedili, jer opet, opet govorim, uvijek se radi o timu, o timu. Koliko je vrijedna, jaka, snažna, ovaj, najslabija karika, toliko je snažan taj tim. Tako da, sigurno, nije bilo loše.

Kako gledate na ulogu Crkve u Domovinskom ratu? Koliko je vama vjera značila u ratu?

Pa, vidite, ovaj, ja imam korespondenciju u svojoj privatnoj arhivi između mene i pokojnog nadbiskupa Jurića, splitsko-makarskog nadbiskupa, eto mog prezimenjaka, gdje sam... u studenom, početkom studenog '91. godine mu se obratio da osjećam potrebu da ti ljudi na terenu (*nejasno*) veličine oko dvije tisuće ljudi, žele ostvarivati svoje duhovne i vjerske potrebe na samom terenu jer su, ovaj, daleko od svojih obitelji i svojih matičnih župa, i tako dalje. A kao psiholog, pa ne treba tu sad psihologizirati nešto, spustiti se na razinu (*nejasno*), ovo-ono, ovaj, dva najspominjanija imena kad nam se nešto događa, kad nešto zazivamo nečiju pomoć, to je 'majko

moja', 'Bože moj'. Dva, dva najspominjenija imena. (*nejasno*). U trenutku kada ste ugroženi na bilo koji način, kada ste nemoćni, kada ne bude nikakvog alata da se suprotstavite bilo kakvoj ugrozi vašeg identiteta koji ide prema vama, to su dva najspominjanija imena. E sad, naravno da nismo dovodili majke na teren, ovaj, ali smo na neki način htjeli približiti službenu crkvu, službenu crkvu u tom trenutku dok Hrvatska još nije ni priznata od Vatikana, dok Hrvatska nije priznata od nikoga, jel. Naravno, priznanja dolaze tek, ovaj, mjesec-dva kasnije. A u svakom slučaju da je nadbiskup dobro znao šta čini i na koji način i koju (*nejasno*) upotrijebiti kod odgovora meni na taj moj upit, zamolbu i dopustiti svećeniku, tu se radilo o fra Juri Paviću da vrši službu na terenu, ali opet ne naškodi samoj Crkvi kao takvoj. Znamo svi za hrvatsku krunicu. Hrvatska krunica je uistinu postala jedan od, od bitnih simbola, a simboli, ovaj, su višeznačni. Ti simboli koji su nama visili na, ovaj, lijevoj ili desnoj (*nejasno*) naših jaketa ili, ovaj, našem vratu, ovisno o našem izboru. Za najveći dio vjernika krunica je bila jedino utočište. Ja i dandanas, a to vjerujem da i većina drugih ljudi ima tu krunicu iz tog; ja nemam nijedan komad robe iz tog, i iz kasnije dijela kad sam, ovaj, radio, ali mi najdraža uspomena na nešto šta je bilo stalno, stalno uza me, šta se nije mijenjalo, roba se poderala, bacila, potrošila, i tako dalje, poklonila nekome, ali krunica je nešto, taj jedan simbol, baš te ratne (*nejasno*).

Jeste li tijekom rata razmišljali o nastavku vojne karijere ili o povratku u civilni život kada rat završi?

U samom početku... u prvoj godini dana, apsolutno sam, ovaj, isključivo razmišljao o povratku u civilni život, na svoje radno mjesto koje me bilo čekalo koje nije bilo popunjeno i, ono za što sam bio educiran i nastaviti se educirati u tom pravcu, ovaj, te struke u kojoj sam radio. Da vam budem iskren, bio sam naivan (*nejasno*) nekako preoptimističan, najblaže rečeno, optimističan da će to trajati negdje do Božića ili Nove Godine, a eto, neka, neka bude i do poklada, završit će taj rat sa nekakvim priznavanjem, onaj, Hrvatske, ovaj, čim nas Europa i svijet priznaju (*nejasno*), i tako dalje, i tako dalje. Onda se to nije obistinilo, kako svi znamo. A dinamiziranjem rata, sve i svakim danom nekako, rat je jednostavno postajao sve više onaj vojnik, vojnik, vojnik, vojnik. Nekakav moj inače, ovaj, odnos prema svakoj dužnosti koju u životu radim da je probam radit to profesionalnije s jedne strane, a s druge strane da uključujem i strast. Moraš u nečemu uživati, mora ti to nešto bit, mora ti to nešto značiti da bi se ti mogao dat u cijelosti i da bi to izvedbeno stvarno bilo nešto, onaj, što je najbolje moguće. Tako da već tamo '92. godine, 1. kolovoza sam ja

ušao u djelatni sastav opet sa nekakvom nakanom da ostanem u tom profesionalnom sastavu do završetka rata i tako dalje, pa da se vratim, ovaj, natrag u civilstvo, ali to nije bilo tako, ja sam još puno dalje.

Kada i zašto ste okončali vojnu karijeru? Što ste osjećali zbog (prijevremenog) okončanja vojne službe? Kako je tekla Vaša prilagodba na civilni život nakon razvojačenja? Je li bilo ikakvih problema?

Pa vidite, tada (*nejasno*) na neki način (*nejasno*), promjene u Hrvatskoj vojsci (*nejasno*) 2000. godine početkom siječnja. Bile su to (*nejasno*) promjene, osmišljene i tada se (*nejasno*) u tim promjenama političkim početkom siječnja 2000. godine trebalo je nekako, na neki način maknuti Tuđmanove pretorijance. Ja nisam bio stranački... politički aktivan, ali tvrdim da svatko onaj tko je dragovoljno došao '90. ili '91. godine, bilo u pričuvnu postrojbu, a pogotovo djelatnu postrojbu, nije bio, ovaj, što, što, se je li ima, što ima različite konotacije, negativne, bio tuđmanovac, bio tuđmanovac. Bez obzira na njegov politički neangažman. Jer ni ti ljudi ne bi bili tu, da se nisu slagali sa Tuđmanovom idejom. I što vi možete, što vaš potpis na člansku iskaznicu neke stranke u odnosu na to da jednoj osobi, jer se baš radilo o jednoj osobi, isključivo, osobi sa imenom i prezimenom, Franjom Tuđmanom, za provedbu njegove ideje s kojom se vi slažete, vi mu ne nudite potpis, vi mu nudite život, vi mu nudite život. I u tom djelu su sproveditelji takve politike 2000. godine bili u pravu da se radi o nekakvim svojevrsnim, modernim Tuđmanovim pretorijancima koji su bili, ovaj, njemu odani. I tada već dolazi do stvaranja nečega što se zovu čistke u vojsci da se degradiraju sa funkcijama, da postajete u birokratskoj kategoriji neperspektivni, u smislu daljnje službe u djelatnom sastavu, ovaj, i onda vam dolazi ono famozno pismo generala, ovaj, tada predsjedniku Mesiću... gdje on imenom i potpisom dekapitira... najveće... vojne zapovje[dnike], ratne vojne zapovjednike, je li, oružanih snaga. Da bi (*nejasno*) broj generala koji je on u tom trenutku, ovaj, umirovio, i to preslikali (*nejasno*) na bilo veću silu, onda bi vidili da je to, da je to potres, da je to apokaliptičan potez i da je to, ovaj, obezglavljivanje vojske. Ne zato što ih netko nije mogao za-zamijeniti, to vam govori o odnosu, ako je to takav odnos prema najzaslužnijim zapovjednicima, pa kakav će biti onda odnos prema nekakvim, ovaj... brojevima? Ipak, morate znat da postoje i brojevi, da su ljudi ponekad brojevi. I ne za svakoga. Ali za one sa vrha piramide su, ovaj, ovaj, brojevi, ti niži, ti nekakvi uvjetno rečeno *no name* ljudi (*nejasno*). I jedan od načina te nesigurnosti koja je najprije bila egzistencijalna jer obično tu to bili

ljudi u naponu snage, to su bili ljudi koji su dobivali plaću u oružanim snagama i počesto jedini zaposleni, ovaj, iz obitelji. Da su pribjegavali nečemu što se tada dogodilo, a to je, vi ste imali ranjavanje, i tako dalje, odlasku (*nejasno*) i u takvom jednom procesu, ta jedna (*nejasno*) tih ljudi pokupila je i mene i ja sam isto tako završio svoju vojnu službu 2006. godine. Prilagodba na civilni život. Prilagodba na civilni život..., ovaj, nimalo nije (*nejasno*). Jer, ono, da ti, (*nejasno*) ja sam bio tu petnaest godina, već sam ja petnaest godina bio... lišen gotovo svakog civilnog odnosa. Prvo što, kao, vojna osoba lišena ste prava... političkog angažmana. Druga stvar, selidbe po različitim terenima (*nejasno*). Ta socijalna matica se ospala na raznorazne načine. Mnogi su nam poginuli, mnogi su nam otišli drugamo živjeti, oni koji su ostali u civilstvu i bavili se nekakvim svojim nekakvim poslovima, oni su se već... etablirali, bili su u nekakvom, amo reć, svom filmu, mi smo bili u svom filmu. To su nekakva dva života koja su tekla paralelno. Nije biše bilo poveznica osim možda tu i tamo koje poveznice, ali te poveznice su mogle trajati koliko traje jedna prosječna kava kod nas Hrvata. E sad (*nejasno*) u civilstvo je šok. Ovaj, šok (*nejasno*). Morate shvatit to da (*nejasno*) koliko je nama bio život izdinamiziran po samom broju događaja, po samoj količini nespavanja, danima nespavanja, po samoj dinamici kretanja, fizičkog kretanja po Hrvatskoj, raznim bojištima, ovo-ono, na primjer mojih 15 godina ili uspoređujem moje sa još onim aktivnijim je li koji su bili, onaj, od mene (*nejasno*) on se treba ponderirati s koeficijentom 3, on nije radio 15, on je radio 45 godina. A što najbolje vidimo danas u zdravstvenom statusu. (*nejasno*) Mi smo (*nejasno*) nekakvu drugu svoju karijeru. U tom vremenu. Ja osobno sam otišao radit na bauštelu. Ne zato što mi je bila mala mirovina i što nisam od nje mogao živjeti, to je bila nekakva (*nejasno*) kompletne moje energije što fizičke, što mentalne, što emotivne i što jedne srdžbe. To sam negdje morao na neki način kanalizirati, da to izađe iz mene, ovaj. Tako da, što mi je bilo najprikladnije tada, koliko god to bilo paradoksalno nekome, meni nije ispod časti mi nije. (*nejasno*) To mi je bila lopata na gradilištu gdje sam se osjećao jako ugodno jer... ovaj, lijevo i desno od mene su bili poznati ljudi isto iz vojske i isto s lopatom i mi smo *de facto* ostali mi što se u svakom poslu se želi postići, u svakom ako ćete i sportskom timu se želi postići taj osjećaj mi, to taj osjećaj pripadnosti. I ja nisam spreman na civilstvo, niti me civilstvo prihvaćalo kao svoga i ja sam se opet na neki način, samo bez odore, a pa i čak u odori, radili smo u svojim starim ratnim odorama, ovaj, na bauštelu. Povratak u civilni dio, moj ili bilo čiji, tako evo, ja govorim sada iz svojih tih, tih, tih 15 godina službe, gotovo da je bio nemoguć. Kad vi u svojoj profesiji, u današnjem vremenu (*nejasno*), u našem vremenu napredovanja znanosti, struke, profesije bilo

koje, ovaj, napredujete toliko, to je, ovaj, to je jedan nepremostiv jaz. Ako se možete u nešto uključiti, a to je nešto što ste donijeli sa sobom kao popudbinu iz Domovinskog rata, odnosno iz te vaše profesionalne službe. E, vidite, to naša država, ovaj, u tim, tamo 2000. godine nije prepoznavala taj potencijal i tu jednu energiju, ovaj, tih svih razvojačenih ljudi, u tom profesionalnom dijelu. Ovaj, ako su ista ti ljudi naučili to je da su bili beskrajno odani, beskrajno odani. A javnost je nešto što, ovaj, ovaj... što bi trebao svaki poslodavac, svaki političar, svaka osoba, djeca, ovo-ono, najviše cijeniti. I nije bilo, znači, bolje preporuke za rad tih ljudi na njima prikladnim mjestima od te lojalnosti i od toga da su na, na, naučili danima ne spavati, biti na minimalnoj hrani, na minimalnoj, ovaj, količini vode, a za jedan cilj. To prepoznavaju sve vojske na svijetu. Prvo, ja se ne ljutim na nikoga i nikoga ne osuđujem jer to su naša prva iskustva, bez obzira što je ovo, ovaj, 2000. godine načinjeno sa jednim motivom. Ne mislim da su nas baš htjeli toliko degradirati, toliko uništiti. Ipak su nam dali mirovine, ovaj, od kojih se, ovaj, kako tko može snaći. Jer, ne može se netko tko, ko, ko ima obitelj sa pet-šest članova da ne znam kolika mu je mirovina, ovaj, u tom trenutku, 2000-ih godina, djeca su mu još uvijek mala, to je četvero, petero, šestero djece treba odgojit, treba ih školovat (*nejasno*), a niste mogli očekivati da ta njegova supruga bude zaposlena, ovaj, i da je imala prilike zaposlit se na radno mjesto, neko, kad joj je muž na terenu i ne zna počesto uopće gdje je ni kad će doći, i tako dalje i tako dalje. Ovaj, netko je morao voditi, ovaj, računa o toj kući. Ne da su bila tri kantuna, nego, nego... i ne četiri, ja bih rekao osam kantuna da je bilo na ženi, ako može kuća biti osmerokuta. Sve je bilo na, na, na toj ženi.

A kako je tekla Vaša prilagodba na obiteljski život?

Pa to mi je najgore pitanje. To mi je najbolnije pitanje... i... Mi u razgovorima jedan s drugim, osim, (*nejasno*) radionicama, ovo-ono, gdje se nekako, ovaj, razgolitimo, i tako dalje, i tako dalje, mi ne pričamo o tim stvarima. Morate shvatiti da je... naš povratak u civilni život u obitelj jednako (*nejasno*), navest ću kasnije koji, ovaj, kao povratak... naših gastarbajtera iz inozemstva kući. Koji su nakon što, ovaj, (*nejasno*) pobjeglo im je i rođenje djece, dogodila su se neka krštenja i krizmanja, onaj, bez njihove nazočnosti, ovaj, dogodili su se i neki pokopi bez njihove naz[očnosti]. E sad zamislite, ovaj, u tih 15 godina koliko se dogodilo promjena (*nejasno*), u njihovom fizičkom izgledu, u njihovom emotivnom dijelu, mentalnom dijelu, čemu ja nisam bio, ovaj, svjedok, i čemu ja nisam mogao doprinijeti kao, ovaj, otac (*nejasno*) u njihovim životima. I

to je, s tim se treba pomiriti, tu se može osjetiti ljutnja, ovaj, vaše djece prema vama, ljutnja prema tome što ste bili u ratu... i tako dalje, i tako dalje, ali to je naprosto fakat, ovaj, to je nešto što, eto, bi volili da ako je moguće, ona, da oprostite, tu našu (*nejasno*) iz njihovih života zbog nekog većeg cilja. I taj cilj koji smo mi bili tamo je cilj njihovog današnjeg lagodnijeg i slobodnog života.

Kako su iskustva iz vojne službe utjecala na Vaše navike u civilnom životu? Jeste li do danas zadržali te ili koju od tih navika?

Pa... determiniran sam, ovaj, tim svojim nekakvim navikama, kao što bih bio i determiniran da sam radio, onaj, 15 godina u jednoj te istoj velikoj kompaniji. Jer svaka ta velika kompanija ima svoje principe odgoja svojih djelatnika. I ja nisam u tom odgoju, ja ga sad stavljam pod navodnike, vojnom, nisam davao otpora. Tim prije i što više sam želio identificirati s tim, to je bio moj izbor. Ja sam tim prije htio biti što više vojnik, što više časnik i, i tako se ponašao. Pa to su nekakvi principi (*nejasno*) preciznosti, odgovornosti, to, ovaj, su neke stvari koje, koje (*nejasno*), to su nekakve vrijednosti koje su danas (*nejasno*) manje vrijedne, ali to sam ja (*nejasno*).

Što ste radili, čime ste se bavili nakon razvojačenja? Opišite Vaše radne aktivnosti od razvojačenja do danas.

Par godina sam proveo na građevini (*nejasno*) na sam početak, na samom odlasku iz mirovine od prvog dana. Bilo je tu, nakon godinu dana sam ja pronalazio samog sebe, je li, trebalo je doći k sebi, trebalo se upoznati sa obitelji najprije je li, ta, ta prilagodba je trajala najmanje godinu dana, da se, da se, mi jedno na drugo naviknemo, ovaj. Ja sam bio neko novi u toj kući na jedan, na jedan način. Pa je trebala ta jedna prilagodba. Onda kada je to prošlo, kad je prošlo to vrijeme prilagodbe da ne diže te na službu, ovaj, da niste noćas dežurni, da niste, ovaj, sada na nekom terenu, na nekoj vježbi, na nekoj edukaciji negdje u tuzemstvu ili inozemstvu i onda se počnete tražiti. To vam je šaroliko. Kako se ko našao i kako se ko tražio, tu nije bilo, pouzdane, ovaj, takve institucionalne pomoći ili nekakvog usmjeravanja. Bilo smo prepušteni... sebi. Poslije toga kad sam bio na građevni di sam doživio ove, to... i ovako podobne i fizičke povrede i lomove, teške lomove (*smijeh*), ovaj, koliko god si ti možda spretan u nekim drugim okolnostima na terenu, ovo-ono, građevina je nešto drugo i na građevini (*nejasno*) su sastavni dijelovi, ovaj, rada i života. Jedno vrijeme poslije toga nisam ništa radio (*nejasno*), čitao što više nekakvih stvari vezano za braniteljsku populaciju, njihove, ovaj, brige i probleme, i tako dalje, i tako dalje. I na neki način sam proučavao pojedince (*nejasno*) probao pomoći nekakvim svojim iskustvom kao psiholog,

nekim svojim znanjem i pokušao tako rješavati neke stvari. 2018. godine sam počeo, ovaj, kao vanjski stručni suradnik raditi u Ministarstvu hrvatskih branitelja, ovaj, član službe Splitsko-dalmatinske županije, tu u Splitu i, evo, i još uvijek sam u toj službi danas.

Dotaknuli smo se i sljedećeg pitanja: Jeste li nastavili održavati prijateljstva, kontakte sa suborcima nakon završetka službe? U kojoj mjeri i na koji način?

Kontakti koje sam u jednom trenutku... (*nejasno*) iz raznoraznih razloga... ljudi iskreiraju svoj nekakav novi život, novi stil življenja, prilagode se nečemu drugom, trećem, u čemu se nađu, ovo-ono. Tih godina kada postajemo djedovi, bake, i tako dalje, i tako dalje i, ovaj, već se nekako okrećemo, ovaj, ovaj, obitelji i ima sve manje vremena za nekakva druženja. Druženja su... se svode, naravno, ovaj, neke prigodne stvari kada su nekakva obilježavanja velikih godišnjica, al nažalost najviše gdje se srećemo su groblja. Groblja, ovaj, samo kada (*nejasno*) obilazimo groblja, ovaj, naših poginulih tijekom rata i svakodnevno pa nekad nam se zna dogoditi da u danu imamo po dva ili tri sprovoda prijatelja i sad je pitanje gdje... kome otići, je li, kome otići jer su ta dva mjesta fizički udaljena, ovaj i nemoguće je stići na dva ili tri sprovoda. E to su nekakva mjesta gdje se najčešće srećemo. Vridi napomenuti da i, ne samo da smo zašli u godine života, nego da je zdravstveni status naš se drastično promijenio. I... kad bi išli proučavati, ja sad govorim hipotetski, čisto hipotetski, kad bi fiziološki išli proučavati naše, ovaj, stanice, ovaj, tijela, tada bi vidjeli da naša kronološka dob i naša biološka dob nisu u skladu, da je naša biološka dob, ovaj... veća od kronološke dobi. Ja to govorim hipotetski, ali govorim na temelju iskustva onoga što vidim svakodnevno kad susrećem te ljude, obzirom na, ovaj, posao koji radim, ovaj, kao stručni suradnik u Ministarstvu hrvatskih branitelja. Nemoguće je da je moje oko, ovaj, toliko narušeno da ne može otprilike prepoznati godine starosti neke osobe jer ipak živim tu u Splitu, svakodnevno sam, ovaj, u nekom poslu, od toga moram ići u spizu... da bih nešto skuhao za obitelj i tako dalje, tu sam ulogu preuzeo na se dok još supruga radi, susrećem ljude u trgovini, na trgovima, na, na, na ulicama, i tako dalje. I ti ljudi iz civilnog dijela koji nisu imali ratno iskustvo i nisu proveli tih nekih 15-ak godina u djelatnoj službi, izgledaju puno mlađe od svojih vršnjaka, odnosno ratnih veterana.

Evo nekoliko pitanja o djelovanjima u udrugama: Jeste li (bili) aktivni u kakvoj braniteljskoj udruzi? Ako da, u kojoj mjeri i što su obuhvaćale Vaše aktivnosti?

Bio sam, ovaj, u jednoj od naših udruga. Bio sam u HVIDRI grada Splita. Tu sam u više navrata održao set radionica koje su se ticale našeg zdravstvenog stanja, našeg mentalnog zdravlja, naših odnosa u obitelji, interpersonalne (*nejasno*) i nekakvih radionica koje bi danas bi pomagale njima da se relaksiraju, da se inkorporiraju u civilni dio, ovaj, štoviše, to su nekakve bile moje zamisli (*nejasno*).

A time ste odgovorili na ovo sljedeće pitanje: Je li udruga kojoj pripadate (ste pripadali) pomogla u rješavanju nekih Vaših ili problema Vaših suboraca? Bavi li se Vaša udruga kakvim drugim oblicima (humanitarne) pomoći, osim one koja obuhvaća pomoć pripadnicima postrojbe?

Je, ovaj, HVIDRA Split je u par na rata djelovala (*nejasno*) za svoje pripadnike, nego i za civile. To mislim da je (*nejasno*) i kad su bile poplave i kad su bili ovi potresi gore na Banovini i u Zagrebu. Tada su se prikupljala sredstva, od kupnje vode u bocama, agregata, odjevnih predmeta, do stvarnog odlaska na teren gdje su ljudi koji su određenih zanimanja pa u još uvijek nekakvoj fizičkoj snazi pomagali rješavati strujne, krovopokrivačke radove, i tako dalje. Tu, ovaj, mislim da nema nikad, nikad, ovaj, potrebe, ovaj... zvati. Oni sami dolaze. Sami dolaze, ovaj... Pa bio sam i ja po manjim mjestima u ona doba kad su se događale, ovaj, nekakve lokalne katastrofe, tipa nekakvih velikih, jakih požara... Ovaj... (*nejasno*) vatrogasce vrhunske, branitelje tih veterana, koji su što svojim iskustvom, jer jedan dio djelatnog sastava, ovaj, je prolazio edukaciju, ovaj, za gašenje tih požara. Svi su se stavljali na raspolaganje na bilo koji način, ovaj, da, da, da se, da se pomogne u takvim stvarima. I upravo držim da, da još uvijek, još uvijek, bez obzira na, ovaj, starosnu dob, da je dobar dio tih branitelja neiskorišten ili su nedovoljno prepoznate njihove kompetencije, ovaj, uključivanje u slučajeve, ovaj, traganja i spašavanja, nekakve rendžerske službe za očuva[nje], očuvanje naših prirodnih, onaj, ljepota u nekakva (*nejasno*) reagiraju u trenutcima nekakvih potresa, poplava, znači nekakvih prirodnih ne, nepogoda, je li. Naprosto ti ljudi su, ovaj, otporni na stres. Drugo, znaju šta je organizacija, znaju voditi, prepoznavati, ovaj, viši od nižeg cilja, određivati prioritete, što je sad najprioritetnije, to treba napraviti, i tako dalje. Nije ih potrebno učiti na organizaciju (*nejasno*), oni bez problema nađu svoje mjesto unutar situacije, a naravno uz ova svoja iskustva, poglavito viših časnika, bez problema tih ljudi, 3 ili 5 tisuća ljudi, ovaj, u nekakvoj akciji taj broj ljudi napravi, fantastično odradi posao (*nejasno*).

Obilježava li udruga kojoj pripadate (ste pripadali) spomen na poginule suborce? Na koji način?

Da, obilježava se, ovaj... još uvijek... jedan dio ljudi je fizičku emociju otući na sama mjesta pogibelji, gdje su na najvećem dijelu stavljene ploče na samim tim mjestima ili u blizini samog tog mjesta gdje je netko stradao. I onda jedan dio ljudi odlazi na samo to mjesto. Drugi dio ljudi odlazi na groblja i kasnije na svete mise zadušnice, ovaj, za te ljude. Uvijek se provlači (*nejasno*) biti na dispoziciji obitelji tih, ovaj, naših kolega koje su poginuli. To ne mora biti strogo formalnog karaktera. Bitno je da ta obitelj ima osjećaj da može ili zovnuti (*nejasno*), tipa, ovaj, braniteljske veteranske udruge ili bilo kojeg pojedinca iz, iz ovaj tih udruga pa čak (*nejasno*) udruge. To je bitno da oni imaju taj osjećaj da nisu ostavljeni, jel.

Je li rad udruge kojoj pripadate (ste pripadali) ispunio Vaša očekivanja?

Nije. Mislim, bit ću sasvim izravan (*smijeh*), odmah u startu, nije. Čujte, u Hrvatskoj je... došlo do devalvacije, odnosno pitanja uživanja veteranskih populacija na način da se on podijelio u 1300 ili već koliko, ovaj, udruga (*nejasno*) da, ovaj (*nejasno*) da to ustrojstvo, je li, po tom statutu treba raditi jedne te iste poslove ili gotovo identične poslove, onda se, ovaj, razvodnjava. Onda se razvodnjavamo. Gubi se ta oštrica. Gubi se kompetentnost. Ne možete naći za toliki broj udruga, toliki broj kompetentnih, ovaj ljudi, koji su svojim znanjem, iskustvom, htijenjem, pa i moralnim, ako ćete, ovaj, vrijednostima da vam mogu odgovoriti na takve zadaće.

(Ispitanik je u prethodnom odgovoru odgovorio i na sljedeće pitanje: Koji je Vaš stav prema činjenici da u Hrvatskoj djeluje više od 1000 braniteljskih udruga?)

"Što mislite o postojanju i djelovanju Generalskog zbora? Je li po vama ispunio svoju svrhu (u kojoj mjeri)?"

Pa... Generalski zbor je bio obećavajući za mene. On je bio obećavajući za mene. Dobar dio tog Generalskog zbora osobno poznajem, tih članova, ali i tu... u Generalskom zboru... došlo je u više navrata do... pucanja te strukture koja se stvorila među članovima Generalskog zbora, a to se upravo događa, tada isplivavaju na površinu nekakvi niži ciljevi koji su izazvani nekakvim našim egoističkim, narcisoidnim... željama i nekakvim (*nejasno*) mi se želimo realizirati često kao predsjednik te stranke koji će određivati ovako-onako, i tako dalje. Drugo, ovaj, uvijek nastaju nekakvi klanovi, ovaj, tako da, nisam ni, ni... ni izbliza nisam zadovoljan s tom odlukom, takvom,

jer ta udruga je, ovaj, postala elitistička, ovaj, sad je pitanje (*nejasno*), koliko je ljudi otišlo (*nejasno*) članstva i razlozi zbog čega su oni otišli (*nejasno*), ali oni su izgubili dodir sa vojskom. Generali bez vojske nisu generali.

Što je za Vas značilo osnivanje Ministarstva branitelja? Zna li kada je ono osnovano?

Ministarstvo branitelja... je bila neka, po meni, neminovnost koja se trebala, ovaj, napraviti i to je jedna dobra odluka, to da je Ministarstvo trebalo biti osnovano. Ne treba biti nekakav mudrac, nego slijediti samo ono što je već postojalo u Ministarstvu obrane kao sustava. Ministarstvo obrane (*nejasno*) je bila socijalna služba. Ta socijalna služba je rješavala pitanje poginulih, ovaj, i ranjenih. I ako bismo željeli, ne samo deklarativno, nego stvarno na operativnom planu biti i dalje na dispoziciji tim kategorijama ljudi i njihovih obitelji, sasvim logičan slijed je bio da se to pretvori u Ministarstvo. (*nejasno*) imam i tu nekako svoj stav o tome, a što znam o tome, mislim da je to Ministarstvo branitelja, da je osnovano (*nejasno*) mislim '98.-9. godine

'97.-98.

Tako je, otprilike, vojnicima je više vrijeme stalo (*smijeh*).

Što mislite o djelovanju Ministarstva hrvatskih branitelja unazad 27 godina od osnivanja? Smatrate li da je ono ispunilo svrhu i namjenu svojeg postojanja?

Pa samo Ministarstvo...branitelja... (*nejasno*) prolazilo kroz raznorazne svoje, ovaj... u Hrvatskoj, tada u tom trenutku (*nejasno*) dolazilo je jedan problem, a to je negativna selekcija. Država (*nejasno*). Ne može vam nitko doći u to Ministarstvo tko na bilo koji način nije involviran bilo braniteljski, u braniteljsku populaciju, odnosno u život ovaj veterana tijekom rata (*nejasno*) može, je li, možete vi nać (*nejasno*), onaj, vojnog sustava (*nejasno*), ali ta populacija koju se novači za takve neke poslove, dok druge službe, kao i druge, ovaj (*nejasno*) prolaziti, ovaj, nekakav tekst stažiranja, tako, tako nekako, da krene od najnižih razina (*nejasno*) nekakvih gradskih i da onda ide prema Ministarstvu, ne da dolazi u Ministarstvo na čelna mjesta i da sa te razine određuju koliko, kako će se onda, kako će se rasporediti Ministarstvo, kako će se stvari voditi. To je neživot, to je neživotno i to je totalno nepoznavanje terena. I onda ćete ove operative, ovaj, koji su, ovaj, na terenu upotrijebiti (*nejasno*) u njihovom radu i na kraju će to rezultirati time da će vam problemi na terenu biti, ovaj, neprepoznati. Ili event[ualno] samo ćete ih neprepoznati, ali nećete, ovaj, nećete imati adekvatan način kako ih riješiti.

Prema podacima Ministarstva hrvatskih branitelja, status hrvatskog branitelja ima više od 500.000 osoba. Kakav je Vaš stav prema tome?

Stvar je... gdje smo stavili crtu. Gdje smo stavili tu crtu na nekakvoj, na nekom pravcu beskonačnome. Gdje smo stavili nekakav kriterij što je to sudjelovanje u (*nejasno*). Jedna od intencija predsjednika Tuđmana... ono što sam naglasio na početku, znači, sveopća pomirba, pa na tom tragu je bilo i svehrvatsko jedinstvo u Domovinskom ratu. I tu, ako ćemo govoriti o nekakvom... konkretnom sudjelovanju i pravom sudjelovanju u borbenim postrojbama, sigurno da taj broj nije, ovaj... ni približno nije realan. Jer, evo primjera, komplet Ministarstvo unutrašnjih poslova imaju status... dragovoljaca Domovinskog rata. E, sad dva primjera, možemo, jel, kasnije još dodatno širiti ako bude potrebe. Dat ću vam otok Vis, dvije općine, općina Vis tada i općina Komiža. I otok Lastovo i općina Lastovo. Dat ću vam još jedan primjer, ovaj, cijeli poluotok Istra. Znamo da je Vis i Lastovo, da su od strane takozvane JRM napuštene tek u svibnju '92. godine. Ti isti ljudi u policiji, hrvatskoj, *de facto* bili su u miliciji '92. godine do svibnja. Ovaj, i njima se računa taj staž. Dalje, za (*nejasno*) početak Domovinskog rata za pripadnike MUP-a je 30. svibnja '90. godine. Oni su povlašteni u odnosu na sve ostale pripadnike ovaj... (*nejasno*) osobi. Jer, znamo da je početak rata Balvan revolucija, a istina je da je u operacijskom pa i provedbenom smislu sve nastalo kao iz jajeta iz, iz MUP-a. Ali ja ne znam, nisam (*nejasno*) u to treba ući, sigurno su na tom popisu od petsto tisuća pripadnika oružanih snaga Republike Hrvatske i oni koji su napustili MUP i prebjegli na suprotnu stranu tijekom '90., tijekom '91. godine. To bi vrijedilo viditi i vrijedilo bi viditi kakav je status onih koji su danas u MUP-u, a koji su bili u... (*nejasno*) Republike Srpske Krajine, ovaj, kakav je njihov status, što je njima, ovaj, dato od staža, gdje su to, taj staž odradili tijekom, onaj (*nejasno*), i tako dalje, i tako dalje. Tako da, taj broj od petsto [tisuća] je svakako prenapuhan. Nije problem, onaj, izbrojiti te brojeve, još uvijek postoji dokumentacija koja se čuva, dobrim dijelom je... ona već kod profesora Nazora, jednim dijelom još nije digitalizirana, ali radi se na toj digi-digitalizaciji, još uvijek je u, u Ministarstvu, onaj, obrane. I zna se točno za svaku brigadu, tko je koliko bio dana, tko je bio na kakvoj dužnosti i, i, onaj, vjerojatno će (*nejasno*) naravno, ako to više bude koga interesiralo.

U Hrvatskom saboru i u tijelima državne vlasti djelovalo je i djeluje nemali broj branitelja. Smatrate li da su oni dovoljno učinili za prava branitelja? Ako možete objasniti.

Pa... istina je da djeluje (*nejasno*) broj branitelja. Nisam zadovoljan sa učinjenim, premda, globalno gledajući, ovaj... kao, ja sada kao insider (*nejasno*) kao vanjskih član Ministarstva hrvatskih, onaj, branitelja, mogu reć da sve nekakve propuste koji se i danas događaju i koji će se i ubuduće događati, da je sa sadašnjim ustrojem Ministarstva hrvatskih branitelja do sada, najviše, pokriva najviše braniteljskih problema i najviše braniteljske populacije. Nikad nećemo doć do sviju. Ako bi i ovaj broj od petsto tisuća koji smo spominjali smanjili za duplo na 250 000... moramo znati sljedeće: da tih 250 000 živi u jako širokom zemljopisnom, odnosno geografskom rasteru. Da mi imamo, zato, ljudi u ruralnim krajevima, ovaj... koji nisu u mogućnosti, ne znaju, nisu u raznim mogućnostima, da li je to, ovaj, prometna organiziranost da dođe do nekakvog većeg centra, da se javi u nekakvo središte, ovaj, nekog grada koji mu je najbliži jer u svakom gradu postoji najmanje jedna osoba, najmanje, je li, najmanje jedna osoba zadužena za rad sa braniteljima (*nejasno*) u nekakvoj (*nejasno*) sa Ministarstvom hrvatskih branitelja i da iskaže, nekakve, ovaj svoje, s-svoje potrebe. Dalje, jedan dio ljudi uopće nije upoznat još uvijek sa, sa svojim nekakvim, ovaj, da ne kažem, pravima je li (*nejasno*) ja bih to radije nazvao nekakvom obvezom države prema, prema tim ljudima, ovaj, to, to nije baš najbolje, onaj, regulirano... U Hrvatskom saboru se... po mom viđenju, pa izgubi najmanje 80% energije na gluposti. Apsolutne gluposti se govore. Ne-ne-nemate dana kad se ne govori o nekakvoj ustašizaciji, ovaj, fašizaciji i ovo-ono. Ne, ne, nema problema nijednoga koji, koji ne, ne počimlje od te navodne ustašizacije, navodne fašizacije, ništa, ništa. I zato ako se zapali nečija kuća, to je zbog toga (*nejasno*). Ako dođe do poplave, to su opet (*nejasno*). Onda, gubi se fokus, gubi se fokus, ovaj, onoga što je najbitnije za Republiku Hrvatsku i za njen puk. (*nejasno*) rezultat naših predstavnika, sad ne mislim predstavnika branitelja jer mi ne biramo predstavnika branitelja, osim što je HDZ izabrao, ovaj (*nejasno*), a to je predsjednika ove HVIDR-e. I s tim se ja nisam složio i ne slažem se (*nejasno*) do današnje dana da jedna te ista osoba nas zastupa, da nas zastupa ispred jedne stranke. Ona mora biti nestranačka osoba, nestranačka osoba. Ako treba bit u Saboru, netko ispred branitelja, onda će biti nestranačka osoba. A mislim da danas već ne treba nitko biti u ime branitelja, da ima Ministarstvo hrvatskih branitelja, ono radi za hrvatske branitelje, a ukoliko hrvatski branitelji to budu željeli, htjeli (*nejasno*) staviti na liste određenih stranki, ovaj, i (*nejasno*) u Hrvatski sabor. Što će oni kad dođu u Hrvatski sabor izabrati kao svoju misiju, ovaj što, što će njima biti nekakav *topic* nečega što oni žele, da li, hoće li to biti hrvatski branitelji ili ne, to... (*nejasno*).

Od završetka rata do 2020. zbile su se dvije velike promjene prazničnih dana kojima se obilježavaju najvažniji datumi u stvaranju hrvatske države i Domovinskog rata. Zna li točno o kojim je promjenama (praznicima) riječ?

O Danu državnosti. Eto, vidite, ovaj... to je jedna hrvatska sramota. Hrvatska je sramota... politička. Govorim samo o hrvatskoj političkoj sramoti. Da nismo 35 godina u stanju postići konsenzus oko pet najvitalnijih stvari. Najprije moramo definirat koje su to najvitalnije stvari, a možemo pretpostavljat koje su, u svim normalnim državama koje su to najvitalnije stvari u toj državi. Za njen život, za njen prosperitet. A jedna od prvih stvari od kojih se kreće, kad je ta država nastala. Dalje, ako mi imamo sada prijepora oko toga gdje je još uvijek najveći broj suvremenika tog doba živ, zdrav i pri pameti i mi sada tu nešto natežemo, nešto kao ne znamo ili nešto kao... argumentiramo sa, sa nečim, je li, ovaj argument je jači od toga jer to je sad bilo vako, mislim to, to je to, je s jedne strane infantilnost, ovaj, s druge strane to je jedno lakrdašenje koje, ovaj, vrijeda nas branitelje, vrijeda. Vrijeda nas, onaj... što se obezvrjeđuju temelji državnosti. Jedan od samih temelja, onaj, državnosti nama je potrebno, ovaj, više od trećine stoljeća dok smo još gotovo svi živi, pri pameti da se dogovorimo o nečemu. To je porazno.

Što mislite o tim promjenama? Jesu li bile potrebne, opravdane, s obzirom na relativno kratko razdoblje od ni 30 godina u kojima su se zbile?

(Ispitanik je već odgovorio na ovo pitanje).

Koje je Vaše mišljenje o proglašenju datuma 18. studenoga „Danom sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Danom sjećanja na žrtve Vukovara i Škabrnje“?

18. studenoga... je ustanovljen kao takav, on je već ušao u kolektivnu memoriju, on je ušao u kolektivno sjećanje gdje je i... svojim odlaskom u Vukovar najveći broj ljudi u mislima tada (*nejasno*) Škabrnju i... (*nejasno*) to bio (*nejasno*) tog 18. studenog '91. godine svi smo pokušavali s nekih džepnih radija, aparatića, ovaj, pratiti stanje u Vukovaru. Znači, ne da smo bili samo koncentrirani na ona mjesta na kojima se mi nalazimo i što se tu događa, nego Vukovar nam je bio u tom trenutku jedna, jedna točka u koju smo svi bili zagledani jer smo kroz sudbinu Vukovara procjenjivali sudbinu Hrvatske. Koliko bude Vukovar i kako se bude Vukovar branio, tako će se i Hrvatska braniti. Tome možemo dati tada i atribucije čisto vojno-strateške, i tako dalje, i tako dalje, ovo-ono (*nejasno*) da je, ovaj, takav način ratovanja koji su izabrali takvu, ovaj, takvu, takve

operacije koje su vodili JNA da su bile totalno besmislene. Ovaj, i hvala ti Bože da su bile besmislene da su ostale na okupaciji jednog grada, da nisu produžili dalje prema svojoj zamišljenoj, onaj, granici Virovitica-Karlovac-Karlobag, ovaj, i Vukovar je stvarno napravio ogromnu stvar za ostatak Hrvatske. Ono što će mi uvijek ostat bolno kod tog datuma je ne samo patnja koju su ti ljudi podnijeli... dajući svoj život unutar Vukovara ili poslije ostavljajući svoje živote i svoja zdravlja po, po srpskim logorima, ovaj, i drugdi, ovaj, ti naši suborci i civili koji su tamo završavali, ovaj, iz Vukovara, nego me boli ta manipulacija i dalje te KOS-ovske igre koje i dandanas... bez problema, ne znam, kroz raznorazne medijske, ovaj, mreže, koje, pitanje je tko je vlasnik tih mreža i kakva je uređivačka politika tih mreža, ovaj, koji su to ciljevi (*nejasno*) da je Vukovar prodan. Ovaj, dakle kao netko tko je bio u tom trenutku u Dubrovniku, netko tko je u tom trenutku čuvao (*nejasno*) Neretvu, netko tko je od kolega mojih bio, bio, ovaj u Šibeniku, netko tko je u tom trenutku bio kod Zadra (*nejasno*), netko tko je u tom trenutku bio u Gospiću, netko je bio u Karlovcu (*nejasno*), i tako dalje, ovako govorim zemljopisno, pa netko tko je bio u Slavanskom Brodu pa u Županji pa onda u Vinkovcima, dobro zna da smo bili rastegnuti na tisuću, preko tisuću dvjesto i nešto kilometara bojišnice. A u tom trenutku nas, pada Vukovar, nas nije bilo više od 60 000. Pogledajmo, bez obzira što su u nekim elementima, današnji ratovi neusporedivi sa ratovima koji su se dogodili prije 35 godina, ali u drugim elementima čistog... ovaj *fighta* na samoj liniji fronte (*nejasno*) u, prema... gotovo isti jer pješak gdje ne stane, tu nema pobjede. Pogledajte šta su Rusi sa svojom silom napravili u, ovaj, Ukrajini. Gotovo ništa. Gotovo ništa se nisu makli. Gotovo je jednaka bojišnica koju smo mi imali 1200 kilometara. I onda u tom kontekstu razvučenosti na 1200 kilometara, kako smo se mi mogli koncentrirati na, na jedan (*nejasno*)? Još uvijek nedovoljno naoružani, da ne kažem neobučeni, onaj, za, za takav oblik rata? Pod embargom. Da ne govorim šta, šta, šta, zapravo ništa nam nije išlo u prilog. Ništa osim hrvatskog prkosa, volje i odlučnosti za obranu, ništa ono drugo nije išlo u prilog.

Odlazite li u Vukovar ili Škabrnju? Koliko često? Organizirano ili samostalno?

Pa odlazim i na jedno i na drugo mjesto, kako kada i kako koji put. Nekad mi je tako drago otići, ovaj, zajedno u društvu, a nekad mi je drago otići sam. Kad sam sam, to je jedna vrsta doživljaja, i tako dalje. Ja sam usmjeren i fokusiran na ono što ja hoću, koliko ja hoću i na način na koji ja hoću i zadržavam se tu i tako dalje i biram mjesta gdje ću otići, a kad smo ipak u društvu,

to je nešto drugo, ovaj, to ne mora biti, ovaj, sam, ovaj spomendan 18. studenog, to može biti bilo koji drugi dan, onaj.

Koje je Vaše mišljenje o obilježavanju praznika Dana pobjede i Domovinske zahvalnosti u Kninu 5. kolovoza?

Po meni nema, nema spora da taj dan treba obilježavati. Zašto ga obilježavati u Kninu? Pa Knin je bio simbol, ovaj, svog, svog zla, je li (*nejasno*), sve je u njemu nastalo i tu je bila glava hobotnice, ovaj (*nejasno*). Tako da, ta točka Knin, to središnje mjesto obilježavanja, ovaj, naše pobjede je dobro izabran. Ono što bih više volio je da bude i nekakva disperzija na druga mjesta u Hrvatskoj da svak može proslaviti (*nejasno*) na cijelom području na kojem je bilo akcije, a može se, ovaj, slaviti i, hvala Bogu, u Puli koja nije bila napadana, može se Varaždin koji nije bio napadan, ali čiji su, ovaj, čija je sedma gardijska sudjelovala u najepohalnijim akcijama, znači svugdje se može slaviti (*nejasno*) ili svugdje se može, vraćam se opet na (*nejasno*) pitanje, svugdje se može komemorirati... Mi ćemo brzo doći, evo ja i osobno sam, se teže krećem, neću moći pješačiti od Vukovara prema groblju, morat ću voziti auto, ali mislim ja uvijek mogu bit tamo. Tako i ovo. A sad način provođenja, jedan scenarij provođenja, ove, proslava (*nejasno*) svoj stav koji može izazvati polemike, a ne bježim od polemika... nikakvih (*nejasno*) sudjelovati nekakvim svojim znanjem i iskustvom. Mi smo masu stvari naslijedili iz komunističkog sustava. Mi smo naslijedili nekakve, ovaj, te običaje tog nekakvog proslavljanja nečega. To su stvari koje su išle prema nekakvom kultu, kultu ličnosti, ovaj, i tako dalje. U svemu je bio Tito, je li. Što god. Kad ja slavim rođendane – Tito. Ja (*nejasno*) tu Tito, i tako dalje. Treba ovako postaviti stvari (*nejasno*). Danas smo XY rođendan. (*nejasno*) obitelji teško osamostaljuju i kupuju stan i tako dalje. Pretpostavimo da jedan od mojih sinova živi sa svojom ženom u mom stanu. I ako je danas rođendan mom unuku ili mojoj unučici, tko je danas središnja osoba? Tko je danas središnja osoba? Tko je glavna osoba koju mi uveličavamo to što njoj danas jest? Pa valjda je to beba, muška, ženska, što ja nemam, a ne ja, kao vlasnik stana. Tako da... kad su god kakva obilježavanja... sretna i sjetna ili ona nesretna, tužna, uvijek u središću (*nejasno*) trebaju biti ti ljudi, ne političari, znači u prvim klupama ne mogu sjediti političari. Pardon, možda mogu u prvim klupama, ali na bini ne. Na bini treba biti netko od nas.

Time ste zapravo odgovorili na ovo sljedeće pitanje jer postoji nezadovoljstvo dijela braniteljske populacije prema organizaciji proslave toga dana u Kninu. Pa evo, kakav je Vaš stav?

Da Vam budem iskren, bio sam dva puta i ne mislim odlaziti više. Ne mislim odlaziti više. Osjećam se getoizirano. Znači, dotle mogu, tamo ne mogu (*nejasno*), evo. Bojim se da, da onakav način proslavljanja će tako bitan datum u hrvatskoj novijoj povijesti, a koji treba ostati dok bude, ovaj, Hrvata i Hrvatske, izblijediti. On će izblijediti. Za razliku od Vukovara, gdje mi ne moramo misliti, gdje se slične stvari događaju, mi smo svjedoci i dvi kolone i ovoga i onoga, tamo-vamo, ali kad je u pitanju komemoriranje, to je nešto drugo, to je drugo. Ljudi će dolaziti. I na taj dan, il ne moraju dolaziti na taj dan, doć će na drugi dan, ovo-ono, a mi ćemo ostati (*nejasno*) i odaniji tim žrtvama, nego što ćemo, ovaj, biti ponosni na taj veliki dan najveće pobjede.

Sjećate li se tradicije odavanja počasti poginulim hrvatskim ratnicima na Oltaru domovine na Medvedgradu? Kakvo je Vaše mišljenje o toj tradiciji? Sjećate li se kada je ta tradicija ukinuta i što mislite o tome (treba li je obnoviti)?

Pa... ja čekam da se ona obnovi i ona će se obnoviti od onih koji su tu tradiciju prekinuli. Jer, ovaj, to je sve bilo u toku projekta detuđmanizacije i... sada kad je, a u njih je fašizacija Hrvatske, što se god više pozivaju na Tuđmana, je li, na Tuđmana antifašistu, na Tuđmana (*nejasno*) hadezeovac, ispada da je današnja vlada ustaškija (*smijeh*) nego bilo koja prethodna, i tako dalje (*nejasno*). Koliko se god, ovaj, ljevica vraća tim, tim izvornim vrijednostima i ostavštinom Tuđmana, ja očekivam već, ovaj, mislim da će se to vratiti, ovaj, natrag jer ne bi me iznenadilo da, ovaj, ekipa koja je dobila povjerenje građana u Zagrebu (*nejasno*) organizira (*nejasno*), sve, sve može ići, sve može ići, i tako dalje, i tako dalje. Pa naravno da nam treba ta tradicija, da mi nismo nastali jučer. Naravno da nije Hrvatska od '90. Nije Hrvatska ni od '45. godine, jel, ovaj. Mi sami... bri-brišemo sve svoje atribute nacionalne, nacionalnih vrijednosti koje (*nejasno*). Naravno da ima tih i nekih stvari koje su nam bile i loše u našoj, našoj prošlosti, ali dio su, ovaj, naše prošlosti i mi, mi, mislim, mi je moramo kao takvu prihvatiti i kao takvu je moramo pospremiti. Pospremiti je u nekakvu historijsku arhivu. Historijsku, ako hoćete, simbolički vitrinu. Neka je tu. Neka je svi vide, jel. I bez kompleksa neke se, neke stvari pokazivat. Prilikom mog posjeta Beču (*nejasno*) vojni muzej. U muzeju sam, ovaj, vidio na samom ulazu na križnom bačvastom svodu četiri potpornja, četiri stupa mramorna koja drže križno bačvasti svod od cigle i... (*nejasno*) vojskovođe.

Jedan od vojskovođa je ban Jelačić. Jedan od vojskovođa koji nas dočekuje je ban Jelačić. (*nejasno*) necenzurirano, izvorno kakav je. Vidio sam nebrojeno hrvatskih povijesnih grbova sa prvim bijelim poljem, bez ikakvog kompleksa. U muzeju sam vidio više kukastih križeva, nego u ijednom partizanskom filmu. Tu sam vidio toliko, ovaj, gotovo pa animiranih lutaka odjevenih u SS-ovske odore, tako da sam uživao, ovaj, u tome. Uživao sam u prezentaciji jer je prezentacija odlična. Uživao sam u tome (*nejasno*) rješenja da se to može sve zajedno izložiti na jednom mjestu. Kako (*nejasno*) doživljavati, neka doživljava kako god hoće, ali jedne vrhunske kustose uz nekakve ideje koje se mogu pokupiti vanka, ovaj, još ispolirati, srediti, prilagoditi (*nejasno*). Jer, i Austrija je imala svoju jednu crnu prošlost. Pa imali smo i mi, samo što joj mi ne znamo početak i kraj. Za neke je početak tu, završetak tu. Za neke je početak tu, završetak tu. (*nejasno*) govorim o onih nekakvih pet stvari, pet osnovnih, temeljnih stvari na kojima mora biti položena ova država, da znamo, da imamo konsenzus oko, oko tog nečega najbitnijeg. A za ovo drugo, već će to po inerciji samo ići. Ako mi već 35 godina počinjemo s time i završavamo s time, ne možemo riješiti ni najbanalniji problem.

Znate li za još koju tradiciju nastalu tijekom Domovinskog rata, koja je ukinuta 2000. godine?

Evo, da vam kažem, ne mogu se sada na prvu sjetiti. Zatečen sam. Ne bi me, ne bi me (*nejasno*) još ima jer je upravo to i bila namjera. Evo probam se sjetiti... ali, ne ide mi sad u ovom trenutku... Te stalne promjene, to nekakvo ukidanje određenih datuma, upravo su išle iz toga, išle u tom cilju da se iz kolektivne memorije neke stvari... Evo, pa izgleda da su to uspjeli napraviti.

Što mislite o političkim promjenama iz 2000. godine? Jesu li one i kako utjecale na braniteljsku populaciju i Vas osobno?

Da, u onim već ranijim što sam govorio... tu najprije ću govoriti u svoje ime, apsolutno, apsolutno (*nejasno*). Reć ću vam konkretnu situaciju. To je bio moj zadnji dan u Lori. (*nejasno*) 2005. godine, nalazim se u Lori... (*nejasno*). I fizički se nalazim u kancelariji čiji zid, ovaj, je bio zid zapovjednika Hrvatske ratne mornarice. Znači, mi smo vrata do vrata. Sutra, 18. rujna je trebala biti proslava dana mornarice. Tada je vrhovni zapovjednik Oružanih snaga, ne zovem ga vrhovnikom, to ne ide nikako, je bio Stipe Mesić. Desetak dana prije njegovog dolaska, zatvarale su se šahte unutar vojarne Lora, zatvarali su se prozori i... iz Osijeka, iz osječke, odnosno iz Zbornog područja Osijek... dovedena je vojna policija za osiguranje, premda je mornarica imala

svoju vojnu policiju, premda je kopnena vojska imala svoju vojnu policiju i to se radilo za vrhovnog zapovjednika Oružanih snaga. Ja sam postavio pitanje sebi, sebi sam postavio pitanje, nešto ovdje nije u redu. Ako ja, kao časnik, nisam spreman u svakoj, u svakom trenutku poginuti za svog vrhovnog zapovjednika, onda ili on nije dosljed, ili ja nisam dostojan njega ili on nije dostojan mene. Ako on, uz njegovo znanje, uz njegovo znanje, (*nejasno*) da se sve takve mjere sigurnosti provedu u prostoru u kojem bi on se morao osjećati najsigurnije, najsigurnije, a on se očigledno ne osjeća tu najsigurnije, on se tu osjeća kao strano tijelo. Osjeća se tu ugroženim. E, za mene to više nije bilo to. I to mi je bio zadnji dan. To je 17. rujna (*nejasno*) do 1. ožujka 2006. godine.

Smatrate li da braniteljska populacija ima pravo prosvjedima reagirati na političke odluke državnih vlasti? (U kojoj mjeri i zbog kojih problema?)

(*nejasno*) Stvari su se razvodnile... Stalno se taj, taj, nameće taj problem tih vrijednosti. Koje su vam to vrijednosti? Vidite kako, maloprije se nisam mogao dosjetiti, ovaj, tih bitnih datuma (*nejasno*) koje su promijenjene. Mislim tako da je došlo i do promjene šta su to vrijednosti koje se treba braniti i koji su to trenutci u kojima se treba javiti braniteljska populacija. U principu, kad se god nešto događa na političkom planu, znate, svak bi volio imati braniteljsku populaciju na svojoj strani. Mislim da to nije u redu jer je to politizacija, ovaj, branitelja i to je način, ovaj, jedne, jednog političkog usmjeravanja i usmjeravanja mogućnosti kritičnosti braniteljske populacije prema nečemu što ne mora biti usuglašeno na apsolutnoj razini kao, za me, Sveto Pismo. Moramo dozvoliti da postoje različita mišljenja i različiti stavovi. Ja takve stvari izbjegavam kad je u pitanju braniteljska populacija jer upravo je i, i to jedno od minskih polja na koje mi, govorim figurativno, naravno, ovaj, na koja mi nalijećemo i di se mi ponovno usitnjavamo. Mislim da je braniteljska populacija (*nejasno*) imali smo početkom rata, tijekom rata, gromade, gromade od ljudi, ovaj, sad smo negdje na razini pijeska, nismo još prašina, na razini pijeska smo i mislim da smo u... u jednom tom nekakvom političkom odlučivanju na razini, pa na kojoj trebamo biti, a to je, ovaj, svakog građanina Republike Hrvatske. Mi se, kao nekako cehovski je li (*nejasno*) možemo boriti za nekakva svoja prava, ali sva ostala prava, opća, koja su općeg karaktera, moramo dati pravo svakom građaninu, svakom Hrvatu, nadam se najmanje političkom Hrvatu. Ja očekujem od svakog, od svakog pripadnika nacionalne manjine da on se diči svojim nacionalnim, što je po rodu,

ali da je politički Hrvat. Tako da dopuštam svakome da glasuje, odlučuje (*nejasno*) da bi onda eventualno došlo i do nekog pomaka u smislu kvalitete saborskih zastupnika.

Možete li (kronološki) nabrojati nekoliko najvećih braniteljskih prosvjeda (od 2000. dosad)?¹

Pa, imali smo prosvjed na splitskoj rivi za Norca, imali smo, imali smo, onaj, gore, kako su nas zvali, skupljače kestena kad je bilo vezano za, za, ovaj, generala Bobetka, bilo je prosvjeda nešto i za generala, ovaj, Gotovinu, naravno, onaj čuveni 555 dana je li, ovaj,... već na trgu pokojne Topalušić.

Jeste li sudjelovali u tom prosvjedu?

U tom zadnjem prosvjedu nisam sudjelovao. U ovim ranijim prosvjedima jesam. U onom gore u Zagrebu, ovaj, nisam, nisam, nisam sudjelovao.

A kako danas gledate na provedbu i učinak tog prosvjeda?

Ovaj, pa ja... vjerujem da... u najmanju ruku taj prosvjed je u Zagrebu pridonio tome da se ne rade pogreške koje su se radile u ranije, ranije u Vladi, odnosno u Ministarstvu branitelja koje je bilo formulirala ta Vlada. Da nema tih, da nema tih... ismijavanja sa braniteljima, izrugivanja sa braniteljima, da nikad ne znaš kolika će ti bit mirovina, oće li je sada, ovaj, smanjit (*nejasno*) ili je nekakva solidarnost na, ovaj, na djelu, i tako dalje, i tako dalje, ovaj, hoće li se dogoditi ovo ili ono, i tako dalje, i tako dalje. Bitno je bilo da... svako ministarstvo branitelja, pa i svako ostalo, ali sad se fokusiram na njega ima jedan kontinuitet. To je bitno za svaku vladu da ima jedan kontinuitet koja god ona bila da bila, da bi mogla sprovest neke svoje (*nejasno*). Očigledno ova sada trenutna vlada koja je, imala je najduže razdoblje i, i, i, i bilo bi... neočekivano, iznenađujuće i osuđujuće da nije najviše napravila da popegla nekakve krive odluke, nekakve stvari koje nisu pokrivene, da sad budu pokrivene novim zakonom. Da u globalu da riješi, ovaj, status branitelja nešto što je prije riješen.

¹ Kronološki, najznačajniji protesti idu ovim slijedom: 2001. zbog uhićenja Mirka Norca, 2005. zbog uhićenja Ante Gotovine, 2011. zbog uhićenja Ivana Purde, 2011. zbog podrške uhićenim generalima u Haagu, 2013. zbog dvojezičnih natpisa u Vukovaru, 2014.-2016. zbog nezadovoljstva rada Ministarstva branitelja i odnosom prema braniteljima.

Evo Vi ste već maloprije spomenuli da ste i sudjelovali u nekim prosvjedima za zatočene hrvatske časnike u Haagu? Možete li ukratko opisati motive koji su vas potaknuli na to?

Pa... motivi... vidite... nikako se nisam mogao složiti za nešto što se naziva zapovjedna odgovornost. Svatko tko je imalo bio... (*nejasno*) gledati nastanak Hrvatske vojske i eventualno uspoređivati je s nekom, s nekim vojskama stare tradicije, s vojskama kruna, je li, raznoraznih kruna, ako oćete engleske, francuske, španjolske, ovaj... na kraju, ovaj, i američke, da smo mi bili vojska u nastajanju, da smo mi bili ratnici, a da nismo bili vojnici, da smo mi vojnici postajali tek poslije rata, i to ne u cijelosti, nego ovisi koliko je ko, ovaj, ostao. Evo, sad imaju nekakvi ostatci ostataka još mojih kolega iz '91., naravno onih koji su bili mlađi od mene jer su svi ostali morali već oćići po sili zakona. Ovaj, još ih ima u oružanim, onaj, snagama... I kaŹem Vam, mi tek sad postajemo vojska. I ne moŹe onda se tu uzeti princip, onaj, zapovjedne odgovornosti kad vi... stvarno na terenu niste mogli ostvariti svu atribuciju onoga što zapovjednik moŹe ostvariti. To mi, nikako mi nije, ovaj... Drugo, ovaj, naćin na koji su izrućivani nađi, ovaj, zapovjednici... pa viđe, je li on naivan bio od tadašnjih, onaj, politika ili, ovaj, pa su mislili da će, ovaj, hađki sud donijeti pravićne odluke. Ja sumnjam da su te odluke pravićne, ovaj, a ako sumnjam u te pravićne koje su iđe nama u korist da su nađi oslobođeni na taj naćin, ćak i relativiziram i te odluke, jel, relativiziram ih, ovaj, jer mislim da je hađki sud, ovaj, nije nam dozvolio ono što je, ovaj, nekakvim ranijim poveljama, ono što je raćeno po, po principima Nűrnběrđkog, onaj, tuŹiteljstva i, i tuŹenja i tako dalje, nama, da, da se nije dala, Źeljela dodijeliti. U konaćnici ako ćemo pogledati sada završetak Domovinskog rata kroz akciju Oluja, kroz nađe sudjelovanje u post-Olujnim akcijama koje se nastavljaju oslobaćanjem post, namjerno nam nije dopuđteno da napravimo apsolutan i totalni poraz onoga koji je odgovoran za agresije u '90-m godinama, najprije na Sloveniju, Hrvatsku, BiH i Kosovo.

Što je za Vas znaćilo oslobaćanje hrvatskih generala Mladena Markaća i Ante Gotovine? Kako ste to doŹivjeli?

Bio sam u Zagrebu, bio sam u Zagrebu na doćeku. To je bila velika, velika stvar... nać se tada u Zagrebu i nadati se, nadati se... oslobaćajućoj presudi. Kad je bila ta oslobaćajuća presuda, to vam ne mogu opisat, to su, to, to, to su jedinstvene emocije, ali radilo se... o vojnicima i ćasnicima kojima su ti ljudi zapovijedali i kojima su ti ljudi bili uzor, bili sve! Nekima su bili i otac. U smislu, iskljućujući, onaj, biolođki, je li, onaj, jer su im sve mijenjali tih godina (*nejasno*). Tako da je to...

to je jedna mala satisfakcija (*nejasno*) to da ipak nam je jedan broj časnika osuđen... osuđen unatoč neimanju (*nejasno*) dokaza. Tu ću spomenuti Darija Kordića (*nejasno*), Blaškić pa ova šestorka koja je također osuđena... (*nejasno*) smrti (*nejasno*) željenja priznavanja krivnje od strane (*nejasno*) Praljka koji (*nejasno*) također mi je bio jedan od nadređenih.

Kako ste i gdje pratili završnicu tog suđenja? Jeste li bili na dočeku oslobođenim generalima na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu ili u nekom drugom gradu? Opišite kako ste se tada osjećali.

(Ispitanik u prethodnom odgovoru odgovorio na pitanje.)

Kakav je Vaš stav prema osuđujućim presudama istaknutim zapovjednicima HVO-a poznatijima kao „Presuda šestorki“?

(Ispitanik u prethodnom odgovoru odgovorio na pitanje.)

Kako ste doživjeli reakciju Slobodana Praljka na tu presudu i što za Vas znači njegov čin u haškoj sudnici?

(Ispitanik u prethodnom odgovoru odgovorio na pitanje.)

Smatrate li da se hrvatska država dobro postavila prema radu Haškog suda? Koje je Vaše mišljenje o Haškom sudu; pozitivno ili negativno?

Moje mišljenje o haškom sudu je laičkom karaktera. Ne možete očekivati da ja govorim kao pravna osoba. U konačnici, to je mješavina zakona koji nama nisu toliko, ovaj, veoma bliski, anglosaksonski, iskustveno manje poznati. Ali, globalno držim da prije tamo određena-odrađena je jedan dio posla..., ovaj, koji bi nas trebao, kao, zadovoljiti, zadovoljiti žrtve. Ovaj, istina se nije doznala u svim segmentima (*nejasno*) i niti će se ona doznati. Pravi nalogodavci nisu kažnjeni. (*nejasno*) presude Miloševiću (*nejasno*) bez presude, *de facto*, službeno, u pravničkom, pravnom smislu prošao slobodno kao neosuđena osoba. (*nejasno*) o humanom puštanju (*nejasno*) iz zatvora... ovaj, Šešelja, četničkog vojvodu, koji je pušten s obrazloženjem da se nalazi u terminalnoj fazi raka gušterače, jel. Vidili smo, ovaj, najbogatije ljude na svijetu da nisu mogli preživjeti taj rak usprkos tom novcu, a Šešelja vidimo svaki dan sve, sve debljeg i sve, sve ornijeg, i tako dalje. Tako da, a da ne govorim (*nejasno*) Hrvata iz HVO-a i HV-a, je li, koji su, ovaj, (*nejasno*), oni su definitivno ostavljeni samima sebi da se brane. I... šta moram reći, da... (*nejasno*)

jer to javnost malo zna i to na kapaljku, kao neka crtica koja se javi u novinama, mi još imamo generala kojeg sada tuži (*nejasno*), a koji je navodno preuzeo dokumentaciju iz, ovoga, od haškog suda, a Haag je te ljude koristio kao svjedoke. Nije ih u tijeku ispitivanja od svjedoka pretvorio u optuženike. Ti isti ljudi su bili na najprestižnijim američkim školama i tamo školovani, ovaj, za generalske dužnosti, i nema te šanse... pristupiti fizički tom prostoru, a ne bit dio tako... visokih škola (*nejasno*).

Smatrate li da je hrvatska država učinila i čini dovoljno u kažnjavanju onih pripadnika srpskih snaga koji su činili ratne zločine na teritoriju RH?

Što je tu meritornije? Je li tu meritornije ono što ja mislim ili je tu meritornije, ovaj, što misle... obitelji ovih 1700 još uvijek nestalih koje mi tražimo? Što misle obitelji ove koji (*nejasno*) na tjednoj bazi (*nejasno*) velike ogromne napore Ministarstva se uspiju naći? Što reći ako su ti koji su trebali biti optuženi, ne kažem osuđeni, ali optuženi, ovaj, se nalaze... u policiji, u carini, da su sjedili u Saboru, da imaju saborsku mirovinu, i tako dalje? Ovaj, pretjerujemo u nečemu što, u jednoj izmišljotini europskoj ili svjetskoj koja se zove politička korektnost. Postoji pravda i ona mora biti univerzalnog karaktera, ona mora biti dostojanstvena i prema žrtvi i prema... ovaj, izvršitelju tog čina, a mora biti i edukativna i poučna za sve, ovaj, ostale koji su takav zločin napravili pa taman se nalazili i sa naše strane.

To nas dovodi do ovog sljedećeg pitanja: Smatrate li da je hrvatska država učinila i čini dovoljno u kažnjavanju onih pripadnika hrvatskih snaga koji su činili ratne zločine na teritoriju RH?

O samom broju počinjenih djela s naše strane ne mogu govoriti jer taj mi je broj nepoznat. Ja sam bio sudac vojnog stegovnog suda (*nejasno*) još uvijek u šestoj operativnoj zoni, a kasnije Zbornom području Split. Ja znam, mi smo... (*nejasno*) vojnika, dočasnika i časnika proslijedili našem vojnom tužitelju Bajiću jer ono što je vojno-stegovni sud napravio nije bila dovoljna kazna za počinjeno i nadilazilo je naše mogućnosti za kaznom ekvivalentnom onom učinjenom. Mislim da je negdje general Gotovina potpisao (*nejasno*) svako to naše upućivanje iz vojno-stegovnog suda prema tužiteljstvu, mora on potpisati, da ih je potpisao oko 2600. Sada govorimo o razno-raznim stvarima, od samovolje, napuštanja terena, ne znam ni ja, o službi u pijanom stanju do eventualno izvršavanja nekih djela koji nikome ne mogu biti na čast. Mislim da smo mi osudili i kad bi gledali u proporcijama, onda je to puno više nego što smo mi podnijeli prema onima koji su izvršili

agresiju. Da smo zapečatili sudbinu ne svakog našeg osuđenoga, nego i njihovih obitelji. Jer ti osuđeni su ujedno osuđeni na zatvorsku kaznu i novčanu kaznu. Ta novčana kazna... (*pauza*). Pa ovaj, što je najbitnije, što se tiče, ovaj, nekakvih, ovaj, loših stvari u hrvatskim oružanim snagama je da one nisu bile sustavne, da one nisu bile planske, nisu bile organizirane, da su bile pojedinačne. I... druga stvar da su također bile tretirane, ovaj, kao takve, nije se preko toga... sukoba... nema ratnog sukoba gdje nema kolaterala. U svakom ratnom sukobu ima kolaterala, tama da imate najprofesionalniju vojsku i da imate najsavršenije naoružanje. (*nejasno*), kad se govori o jednom granatiranju Knina. (*nejasno*). I svaki tri punkta koja su gađani su bili isključivo vojna punkta. U grad Knin sam, onaj, ušao isti čas, kad, kad (*nejasno*), u gradu Kninu se moglo živjeti. Povuč ću vam paralelu. Nitko nije, ovaj, za Vukovar bio procesuiran, optužen ili bilo šta za... pomor tih ljudi, a ne za prekomjerno granatiranje. Grad koji je bio doslovno srušen. Nama se tražila preciznost 300 metara na starim topovima iz '45. godine, ruskim topovima, 130 milimetara kojima smo mi gađali (*nejasno*). Ti isti topovi nisu mogli dobiti informaciju kao što dobivaju današnje rakete, ovaj, bilo ruske, bilo, ovaj, američke ili, da ne govorimo o izraelskima. Da imaju trenutnu meteosituaciju, meteosituaciju, znači točno se zna na kojoj udaljenosti će zapuhati taj vjeter na toj visini, kakva će biti temperatura, to sve ovisi o, sve utječe na vašu preciznost. Tako da smo mi bili super precizni (*smijeh*) u tom gađanju. I na kraju, samo je jedna civilna osoba poginula (*nejasno*).

Jeste li zadovoljni, relativno zadovoljni ili nezadovoljni načinom kako se u osnovnim i srednjim školama obrađuje razdoblje Domovinskog rata? Objasnite.

Pa, nisam zadovoljan... Ono što (*nejasno*) edukacijski materijal nije složen da valja. (*nejasno*) Svaki taj edukacijski materijal bi trebao biti prilagođen određenom uzrastu. O Domovinskom ratu se može govoriti od (*nejasno*). Sve nam je cilj što mi hoćemo, što mi hoćemo. Ako se osjećate da ste u jednom (*nejasno*) okruženju sigurnosnom, ako se osjećate ponosni, nacionalno ponosni, onda ćete vi uzeti metodu koju su uzeli Izraelci, pa ćete početi tu, taj nacionalni ponos, ovaj, učiti djecu od vrtića. Ako... ćete obezvrijediti, ovaj, sve to što je nastalo u Domovinskom ratu, što je... za mene, ja sam još najmanje, najmanje bitan, bitno je ono što, što, što stoji u Ustavu, bitno je čega se mi držimo, kao, Domovinski rat, osnova suvremene, nezavisne Republike, ovaj, Hrvatske (*nejasno*) onda to napišite na četiri kartice teksta i održite, ovaj, dva sata predavanja. (*nejasno*)

Jeste li zadovoljni, relativno zadovoljni ili nezadovoljni odnosom medija prema braniteljima i problemima braniteljske populacije? Objasnite.

Globalno, nezadovoljan... Kad politika je takva da će... bilo kojeg lošeg čina koji se dogodi u Hrvatskoj pa bilo, nesreća, pa da ne kažem, ne daj Bože, ubojstvo koje, kojih ima, ovaj, prva stvar koju će napisati je razvojačeni branitelj. Razvojačeni branitelj nije... nije vaša akademska titula. Razvojačeni branitelj nije dio vašeg imena, nije to nadimak. To je nešto po čemu vi ne bi trebali biti prepoznatljivi široj javnosti jer suprotno bi trebalo pisati o bivšem branitelju. Zašto oni ne bi pisali djelatnik pošte, Hrvatske pošte je na skretanju Zvonimirove i Krležine udario s autom, kao ... Zašto ne bi napisali da je zaposlenik bolnice te i te, ovaj, pretukao svoju ženu. Zašto ne bi pisao, i tako redom, i tako redom, i tako redom, jel. Ovaj, potencirajući to, još bivši branitelj, bivši branitelj (*nejasno*), ovaj, i taj jedan neimenovani koji je to napravio, ali je intubiran sa ovim najširim nazivom bivši branitelj, ovaj, sugerira svima ostalima da su takvi svi bivši branitelji. A... vrijedilo bi napraviti nek-nekakva istraživanja i vidjeti u koliko kaznenih djela sudjeluju bivši branitelji, a u koliko ostala, ovaj, populacija. Ali ako uzmemo da nas je bilo 500.000, onda čemu se čudimo? (*nejasno*) Samo na djelatne, pa ćemo vidjeti koliko djelatnih osoba je, ovaj, napravilo nešto loše, a koliko zaposlenici jedne banke.

Jeste li zadovoljni, relativno zadovoljni ili nezadovoljni filmografijom, igranim i dokumentarnim filmovima o temama iz Domovinskog rata? Objasnite.

Pa... hrvatski antitalent, filmski antitalent je poznat. (*nejasno*) on je tako tvrd i, onaj, (*nejasno*) tako da ne može čovjek ništa tu očekivati nešto spektakularno. Kazališno da, ali filmsko ne. Teatralno isto da. Jedini gledljiv film... je bio, bila bila kuća, *Broj 55* i jedina gledljiva serija je bila u režiji, scenarij i režiji, ovaj, (*nejasno*) Šibenčana...

Joško Lokas

Joška

Lokas

Lokas. Kako se zvala serija?

Nestali

Ovaj (*nejasno*). Mislim to su, to su, svaki će vam, a-ako je čovjek zainteresiran za tu, ovaj, za taj vid filmova (*nejasno*)... onda vam je jako bitno pročitati tko je sudjelovao u tom filmu. Ne u smislu scenarija, ovo-ono, nego rekviziter, ovaj, instruktor za ovo, instruktor za ono, instruktor, pa

vidite, onaj, da to ide od super ono vojnika, do časnika, do generala, da to bude autentično. To bude smijurija, mislim nemoj, nemoj, nemojte se ono igrat. Joško Lokas je za malo novca snimio perfektu seriju. Za jako malo novca. Ovaj, srbijanska strana je tu perfektna. Ona to radi perfektno. I, onda, i još vam prodaje laž. To, to, to je krasno. A onda mi sudjelujemo u nekakvoj, pošto ne znamo sami napraviti film, ali imamo novac, onda mi, ovaj, platimo, a Srbi naprave film. Onda ga napravimo zajednički u koprodukciji i onda je to jugoslavenski film.

Jeste li gledali neki film s temom Domovinskog rata?

(Ispitivač je u prethodnom odgovoru odgovorio na ovo pitanje.)

Molimo vas da navedete naslova filmova kojih se sjećate.

(Ispitivač je u prethodnom odgovoru odgovorio na ovo pitanje.)

Jeste li zadovoljni, relativno zadovoljni ili nezadovoljni kvalitetom knjiga koje su na stručan, memoarski ili publicistički način tematizirale razdoblje Domovinskog rata?

Jesam, jesam, zadovoljan sam, zadovoljan sam. Tu je već velik broj naslova, velik broj naslova i nema gotovo što nije, ovaj, obrađeno, stručno, znanstveno, metodološki ispravno, ovo-ono. Ovaj, mislim da je to dobro, dobro je da imamo taj Institut [Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata, op. APP] gore, ovaj, dobro je da se javljaju mladi znanstvenici, ovaj, da, ovaj, tu tematiku (*nejasno*), mislim da osnova za istraživanje ima... po-poglavito ono što mi još uvijek ne, ne gajimo dovoljno, a to je multidisciplinarno. Ovaj, mislim da trebamo se okrenuti toj multidisciplinarnosti u nekakvim istraživanjima jer, ovaj, evo, informacije od kolega isto na nekom drugom (*nejasno*) rade, u vojarni Črnomerac, da rade na digitalizaciji, ovaj, kompletne sve arhive, znači sve će biti tu u tom, sve se može dobiti na jedan klik. I, ovaj, zavrjeđuje, ovo što smo mi imali..., ovaj, to su naučene lekcije, odnosno morale bi biti naučene lekcije. Ne bi trebalo bit da budu propale lekcije, jel. Jer lekciju smo dobili, mi smo lekciju dobili, sad je samo pitanje oćemo li mi koristiti naučenu lekciju i, i, i, i, prenositi je. Ovaj... to je ona razlika mladih država i starih država. Mlade, ovaj, države, ovaj (*nejasno*) kreću iz podruma, jel, ček ne iz razine ceste, nego iz podruma, a stare države leže na svojim starim mudrostima, iskustvima, znanjima, rasteru znanja, i tako dalje.

Smatrate li da nove generacije, koje nisu doživjele razdoblje Domovinskog rata, dovoljno dobro razumiju povijesnu važnost tog razdoblja, odnosno vrijednost doprinosa branitelja u ostvarenju slobodne države?

Pa to je šaroliko, to je šaroliko. Ovaj, vjerojatno, ovaj, mislim prvo (*nejasno*) o nekakvom, ovaj, odgojnom smislu, nekakvim vrijednostima, njegovanjima vrijednosti, tako da... je, ovaj informatizacijom, ovaj, kojoj imamo na ovoj razini koja dosad nije bila, ovaj, tolika, koja nas bombardira silnim informacijama, da sigurno ove stvari neće biti u fokusu, ovaj, mlađe generacije, neće bit u fokusu. Ali, ako ta mlađa generacija ima nekoga koji je, tko mu je blizak, a sudjelovao je u Domovinskom ratu, postoji mogućnost da neke, neke informacije... dopru. Ako takva osoba mlada živi na području koje je bilo izravno, ovaj, pogođeno u Domovinskom ratu, to je veća vjerojatnost da će dobiti nekakvu informaciju. Ako ta osoba živi mlada u Istri, sigurno neće, neće dobit, ako živi u Čakovcu isto je neće dobit, ako živi u Zagrebu, isto je neće dobit. Ovaj, onda će dobit nekakve druge vrijednosti (*nejasno*). Jer opet je to, kažem, kategorija... vrijedno-vrijednosnih sudova koje ne stvaraju sama ta djeca, nego koji pomaže u socijalnom smislu odnosa interpersonalnih, a najviše mediji. A mediji znamo čemu su, ovaj (*nejasno*).

Smatrate li da je u bližoj ili daljoj budućnosti moguć novi ratni sukob na teritoriju RH ili BiH? Obrazložite svoj stav.

Pa... na teritoriju Republike Hrvatske ne očekivam nekakav mogući rat... kao mjestu odakle bi to kenulo, ali, ovaj, niti se nešto strašim, ovaj, nekakve prijetnje sa istoka, u smislu Srbije da bi izvršila nekakvu agresiju. Mislim da je opće nekakvo raspoloženje tih mladih koji bi trebali (*nejasno*) antiratno, što je, ovaj, dobro. Dobro je da su... manje agresivni, ali ne moraju bit toliko antiratni, jel (*nejasno*) neka obveza, dobro je što se vraća služenje vojnog roka, ali situacija u [Bosni] i Hercegovini nije riješena i neće se riješiti sama od sebe. Ona se neće riješiti sama od sebe, neće se riješiti da ih se pusti da oni to stvarno riješe jer da su mogli riješit to (*nejasno*) prevelik period, ovaj, razno-raznih protektorata koji nisu donijeli apsolutno ništa dobro. Na jedan način je dobro što je (*nejasno*), tako da na neki način nedostaje te mase (*nejasno*) i to je nekakva, amo reći, uvjetno rečeno, ovaj, da je manja mogućnost izbijanja (*nejasno*) neće imati tko ratovati, broj profesionalnih vojnika je... samo nešto što treba zadržati prvi udar. A ako se ide u rat, onda ti moraš imati mobilizaciju. Koliku, (*nejasno*) ali bez mobilizacije ne može se, ovaj...

Ako smatrate da je sukob moguć kako biste Vi reagirali? I kako biste reagirali na mogućnost da netko iz Vaše obitelji, potomstva sudjeluje u novom ratu?

Pa mislim, to je najnormalnije da sudjeluje. Ovaj, ako me ne bi, ovaj, odbili ili ako bi ih mogao, ovaj, uvjeriti da im nešto mogu prenijeti jer malo teže ulazim u komunikaciju sa mlađom populacijom (*nejasno*), ali vidim da su, ovaj, nekakvi ti komunikacijski kanali pokidani između nas starijih i, onaj, mlađih, da su, onaj, ovdje sam X puta spomenuo da su ti vrijednosni sustavi različiti, tako da ne znam što bi ko radio, ovo-ono. I vjerujem da moji sinovi bi. A ja bi im se pokušao nametnuti, a ne smetati.

Kakvo je danas Vaše zdravstveno stanje? Koliko je na to stanje utjecalo sudjelovanje u ratu i eventualno ranjavanje?

(*Smijeh*) Čeka me osma operacija. Poslije toga, onaj, sigurno slijede još dvije. To je 10. I jedna je neizvjesna jer me ne žele operirati. Tako da ne znam, ovaj. Nisam baš, onaj, zdravstveno dobar. Koliko je utjecao rat, pa, dosta je sigurno utjecao (*nejasno*) vidjeti što je ta genetika koja je bila prijemčiva za nešto. Je li moja struktura skeleta, mog tijela, mogla odgovoriti, nije mogla odgovoriti na sve, onaj, zahtjeve. Nismo, naprosto, kovani od istog željeza svi, jel. Koliko je to utjecalo ne znam, da je utjecalo, sigurno je utjecalo.

Jeste li pretrpjeli PTSP? Ako jeste, kako ste se nosili i kako se nosite s posljedicama PTSP-a?

Jesam. Trpio sam. Nosim se... Nisam još sreo nikoga, ovaj, i radim s tom populacijom danas šta ima PTSP, ovaj, nisam još sreo nikoga tko se izliječio od PTSP-a. Ja ga nisam sreo. Volio bih ga sresti. PTSP, mi imamo, onaj, u Splitu, u Rijeci, u Zagrebu, u Osijeku, imamo centre. Ti centri u nedovoljni. Ti centri za PTSP, oni su (*nejasno*) karaktera, oni su nedovoljni. (*nejasno*). To je broj jedan. A broj dva, od PTPS-a ne oboljevaju samo vojnici koji su bili izloženi traumi. PTSP mi prenosimo i u svoju obitelj. To je sekundarna traumatizacija. Mi sekundarno traumatiziramo sve u kući, a... na koga će se zalijepiti, to je pitanje. Ne mora na nikoga, a može na sve, može na jednoga. (*nejasno*) svojim nastupom i ponašanjem, ovoga, mi puno bolje vanka djelujemo, nego, nego doma. Jer ljudi još od pamtivijeka su koristili maske, je li, svi koristimo maske. I jedni smo u dućanu, jedni smo na večernjem izlazu, jedni smo... (*nejasno*).

Jeste li pretrpjeli kakav drugi oblik poslijeratne degeneracije; sklonost alkoholu, drogama, kockanju, itd.?

Ne. Ovaj, hvala Bogu ne. To je rašireno u našoj populaciji, nažalost. Najraširenije je to među braniteljima koji se nisu oženili. Imamo jako veliku populaciju, ja sad ne znam, onaj, jel, mogu govorit napamet i samo hipotetski, ali negdje godišta od '67. do '74. godišta pa mislim da je preko, preko 50% ili više neoženjenih. Ono što bi se reklo u našim ruralnim krajevima, preskočilo ga je, jel. Jer, govorim sad o djelatnom sastavu, govorim o djelatnom sastavu, znači isključivo o ljudima koji su bili non-stop na terenu ili kasnije u obnašanju svojih profesionalnih dužnosti poslije rata, su opet bili prebacivani livo-desno, naprijed-nazad, ovo-ono. Zato što nisu, nisu u tom tajmingu kad se uobičajeno jel... ta generacija ženila, nisu se, ovaj, ženili. Danas je, danas je ta granica ženidbe pomaknuta (*nejasno*), granica ženidbe, granica rađanja, ako uopće rađanja, i tako dalje, i tako dalje. To je u mojoj generaciji kojoj ja pripadam je bilo već ne desetljećima, nego, rekao bih čak, cijelo stoljeće je bilo nekako uvriježeno da to bude u tom periodu.

Je li vaše sudjelovanje u ratu donijelo neke negativne posljedice po Vaš obiteljski život?

Je. je.

Ako Vam zdravlje dopušta, bavite li se kakvim sportskim ili aktivnostima u prirodi ili bilo kakvim aktivnostima koje Vas zaokupljaju ili smiruju?

U prirodi (*nejasno*) malo i rijeko, onoliko koliko mi to zdravlje dopušta (*nejasno*).

Je li netko od Vama bliskih suboraca obolio od PTSP-a i jeste li mu u tom slučaju kao prijatelj pokušali pomoći?

Je. Više ih je obolilo, i tako dalje, ali vidite (*nejasno*). Ovaj, znači, postoji cijeli niz ljudi koji su obolili od PTSP-a, a nisu ga verificirali. Ovaj, jer (*nejasno*) i nema, ovaj, nema bolje pomoći, nema bolje potpore nego jedan drugo. Ne trebate ništa bit previše educirani niti išta drugo, dovoljno vam je iskustvo (*nejasno*) prošlo 30 godina i, dobro. Postoji kategorija koju struka priznaje, prepoznaje, a to je odgođeni stresni poremećaj. Ali, najmanje ljudi (*nejasno*) od njega jer se netko toliko godina nosi s time, već on zna, bar ima razrađene svoje metode koje možda mogu dijelom (*nejasno*). Radite što više fizički možete, izbjegavajte negativne, ovaj, ljude (*nejasno*). Znači nekakva, nekakva, nekakav, nekakav reset i neka rehabilitacija, od one zdravstvene do ove duhovne.

Smatrate li da je država dobro organizirala mogućnosti skrbi za oboljele od PTSP-a?

Pa u okviru mogućega. Znači, to je nedovoljno jer nisu, nemaju svi prilike doći, ovaj, do ova četiri centra koja sam spominjao, znači Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, ta četiri PTSP centra i u tim PTSP centrima moramo shvatiti da ljudi gore, da ljudi izgaraju na poslu, to je jedan *burnout*, ovaj, i da su oni (*nejasno*) i žele otići s tog, s tog posla. Da je sve manje mladih, ovaj, psihijatara i psihologa koji žele raditi, onaj, taj posao. A treće da je fizička udaljenost od mjesta stanovanja velika prepreka. Imamo ljude koji nemaju osobno auto, nemaju možda ni vozačku ili je, onaj, ili je zbog alkohola ili nečeg drugog, onaj, ili čak PTSP-a oduzeta. Oni nemaju nikakav, ovaj (*nejasno*). Imali su ga dok je eventualno u tim selima postojalo još, ovaj, školaraca pa bi ih vozači školskih autobusa, što ne smiju, povelili sa sobom i vratili ih kad završi škola. E, sad više nema dice i nema više njima rješenja.

Smatrate li da je sudjelovanje u ratu imalo utjecaja na poslijeratne teške bolesti i visoku smrtnost relativno mlade braniteljske populacije? I na čemu temeljite takav stav?

Držim da da. Da je sigurno imala, ovaj, utjecaja. To sve studije, ovaj, stručne, znanstvene, međunarodne, iz vojska koje su starije od nas, sa, ovaj, puno većim iskustvom i puno dužom tradicijom istraživanja tih, tih uzroka, ovaj. Lak je, ovaj, pronaći te rezultate u literaturi koji sugeriraju, čvrsto govore da veterani kraće žive. E, sad zašto veterani kraće žive? Žive iz dvije kategorije. Žive iz toga što su, ovaj, živjeli na neki način u neljudskim uvjetima određeno vrijeme, ovaj, izlagali se velikim naporima, velikim stresovima. Ne znamo, ovaj, koje su sve kemikalije bile, onaj, o-oko njih, i tako dalje. Bila je jako loša prehrana (*nejasno*) jer je nemoguće da vam se donese na dvije tisuće metara topao obrok. Pokušavalo se tako, ali to je nemoguće. Dalje, tu su loše navike. Loše navike su, ovaj, cigareta. Ovaj, veliki broj među njima je pušača. Ima i alkoholizma. Znači, postoji jedan cijeli niz, ovaj, loših navika. I te loše navike nisu samo vezane za našu kulturu. Te loše navike postoje, znači, i u nekim drugim kulturama i isto ih tako slijede, slijedi ovaj veteranska, vojna populacija. I (*nejasno*).

Što za Vas predstavlja podatak da je više od 4000 ratnih veterana počinilo suicid u razdoblju od ni 30 godina od završetka ratnog sukoba?

Pa, nažalost već sam na to toliko navikao... (*nejasno*). Gotovo svakidašnji život i držim to za jednu stvar koja ide uz ovo sve. Neizbježno, jel. I nije naš, nije naš fenomen, [nego fenomen] svih veterana.

Kako gledate na današnji međunarodni položaj Republike Hrvatske, odnosno članstvo u NATO savezu i EU?

Pa to podržavam. To je, u konačnici, nešto, ovaj, za što smo se mi i borili. Ne mogu sad govoriti, ovaj... za sve koji su sudjelovali u Domovinskom ratu da jednako razmišljaju kao ja jer, mislim, da smo mi još uvijek politički nepismeni, a onda da ne govorim (*nejasno*). To ka Zapadu je to uvijek bilo mjerilo, Zapadna Europa, Zapadna Europa, ovaj, kao središte Europske Unije, jel. Bar u svom nastajanju pa je, vidili smo da se proširila i do nas, i tako dalje. A NATO savez kao jedan kišobran, ali NATO savez sa... ovaj, određenim, ovaj, i obvezom. Nisam protiv toga da naše, ovaj, postrojbe sudjeluju u određenom prostoru s određenim zadaćama. Jer ako smo u određenoj asocijaciji, onda imamo i nekakva prava.

Što mislite o današnjem stanju u Oružanim snagama RH?

Zadnjih ovih desetak godina sve je pokrpano. Što se tiče samog naoružanja. Ovaj, što se tiče, ovaj, djelatnog kadra, ne znam razlog zašto smo još uvijek na ovom broju na kojem jesmo, ovaj, (*nejasno*) djelatnih vojnih osoba. Je li to... je li to u suglasju sa našom, našom strategijom, ovaj, obrambenom ili ne. Koliko nama nedostaje, kakve informacije imaju naše obavještajne službe (*nejasno*). Ovaj, naoružanja kažem nešto imamo... postoji još sektora u kojima to nedostaje, nedostaje protuzračne obrane, nedostaje ovaj na moru. Naoružanje je skupa stvar, jako skupa stvar. Mi imamo tu (*nejasno*) nesreću što smo mi ujedno pomorska država. Ovaj, taj segment, na primjer Češka nema, Slovačka nema. A mornarica ulazi u najskuplji segment, skuplji od zrakoplovstva. Tako da, ovaj,... ćemo htjeli-ne htjeli morati, ovaj (*nejasno*) postotak koji će ići za naoružanje.

Je li odluka o ukidanju obaveznog služenja vojnog roka bila ispravna? Objasnite.

Ona je apsolutno bila neispravna, ona je neodgovorna i da li bi se moglo naći elemenata ne-nekih drugih pa da nešto, nekoga okrivim, neću, ali u najmanju ruku neodgovorna (*nejasno*).

Je li po Vama bolje za mlade ljude i državu da se uvede obavezno služenje vojnog roka? Ako da, objasnite zašto i koliko bi ono trebalo trajati.

Da, uveo bih obvezni, onaj, vojni rok. Ne mislim da je to, ovaj, ništa što je anakrono. Ništa što, ovaj, nije u skladu sa današnjim vremenom. Odnosno... mi smo negdje za-zaboravili na nekakvu kategoriju, ovaj, koja se zove obveza. Mi smo to zaboravili kod odgoja svoje djece unutar kuće naše, je li, da osim prava postoje obveze. Tako i na razini države da osim nekakvih prava, moraš imati i neke obveze. E, ako to stavimo u taj kontekst, da imamo prava, da imamo obveze, onda moramo odsluživat vojni rok. Ja tu ne bih radio razliku između muškaraca i žena. Znači, po, po ovaj, te razlike... ta, ovaj, edu-edukacije za vojno osoblje za muški-ženski, to se, to se zna. Postoji cijeli niz službi u kojima su žene apsolutno dominantnije od nas. Ovaj, one bolje uočavaju (*nejasno*) za rad na više kompjutera, na više *displaya* odjedanput (*nejasno*), razno-razne tehničke rodove i službe. I zašto ne? Koliko bi vojni rok trebao trajati? Teško mi je to, ovaj, reći napamet. Pitanje je što mi želimo dobit. Ako mi želimo dobiti gotovog vojnika, gotova vojnika ne možemo dobiti prije godinu dana. Ako mi želimo dobiti nekoga da ima osnove... vojne i da koliko-toliko da ima vojni standard, što je to vojni standard? To se od njega traži, koji su to (*nejasno*), mislim da ispod četiri mjeseca ništa nije dovoljno.

Evo samo još nekoliko zaključnih pitanja. Kakav je danas Vaš odnos, kakvi su Vaši osjećaji prema razdoblju Domovinskog rata?

Indiferentan ne mogu biti. To mi je nešto što... na što sam najponosniji, ali, ovaj, nešto s čim se neću hvaliti, nešto s čim se neću hvaliti. Ako me se upita jesam li bio sudionik, jesam, ovaj, ako mi netko drugi odgovori da nije bio, nije bio. Znači, nema više one emotivne komponente, ovaj, (*nejasno*) kao što sam imao ranije. Nekad bih se ljutio kad bi se, na početku rata, kad bi netko (*nejasno*) izbjegao vojnu obvezu, pobjegao i tako dalje, postao sam prema tome indiferentan. Tako, na neki način, sam se malo i ohladio od toga, ali imam ponos i znam da jesam, bio sam tu i to je nešto što je, što je, što je ne-neporecivo i neizbrisivo, jel. A držim da smo napravili, ovaj, jako veliku stvar.

Možete li usporediti odnos javnosti, društva ili pojedinaca prema braniteljima u vrijeme rata i danas?

Neusporedivo. To je bilo i očekivano da će bit neusporedivo, ali nisam vjerovao da će nas toliko prozivati, obezvrjeđivati, pa i vrijeđati. Pustite ovo obezvrjeđivanje, to, to je, to je još podnošljivo kad nekoga nešto obezvrijedi u smislu, onaj, nekakve vrijednosti tog djela, tog čina koji ste vi napravili, kad vas već netko vrijeđa, onda morate ići u nekakav, ovaj, ne morate, ali... nekakva

reakcija, prirodno je da ide u nekakav obrambeni stav, je li, ovaj, braniti se. Tako da bi više volio da nas se manje spominje, da nas se uopće ne spominje, ovaj, ali isto tako da nas se ne smeta kod ovih, ovaj, obljetnica, da li one bile one, ona kategorija tužnih, je li (*nejasno*), pogibelji, pad Vukovara, Škabrnje i ostalih mjesta ili nekakvih veselih obljetnica, kod oslobađanja Maslenice, ovaj Bljeska, Oluje... da nas se ne smeta i da nas se ne, ne, ne razvlači u dnevnopolitičke, ovaj, svrhe.

Je li danas Hrvatska onakva država kakvom ste ju zamišljali tijekom rata? Što biste eventualno promijenili, što bi moglo biti bolje?

(*nejasno*) Kako sam ja zamišljao Hrvatsku, ovaj... mislim da je uopće nisam zamišljao. Da je uopće nisam zamišljao. Kompletan moj fokus je bio samo jedno, samo obraniti se, obraniti se, obraniti se, obraniti se, obraniti se. Tek, kakvu Hrvatsku sam zamišljao, o tome mogu govoriti tek tamo negdje možda '90., kasne '96./97. godine pa do 2000. godine šta, jel, kad je bilo realno očekivati kad smo, znači, uklonili, onaj, vojnu ugrozu, od sebe to makli, kad je izvršena na kraju i, i mirna reintegracija, da mi, ovaj, možemo formirati nešto šta mi to hoćemo. Dva su razloga to što je, što sam bio izravno u borbi, pa moraš biti fokusiran samo na borbu, ali to je način na granici te Hrvatske u kojoj ti sad jesi, a druga je stvar na... naša politička nepismenost. Naši odlasci, moje generacije, odlasci ljudi vanka su bili u sportske svrhe, kad smo odlazili na neka natjecanja, ovaj, i šoping. To su vam nekakva, ovaj, iz iskustva. Masu ljudi nije, ovaj, iz moje generacije nije ni bilo vanka, iz, iz bilo kojih razloga. Nebitno, ovaj, iz kojih. A da ne govorimo da (*nejasno*) površno da, ovaj, na razini medijske obaviještenosti i naše zainteresiranosti. Šta smo mi znali o uređenju nekih, nekih država, jel? Nismo mi, mi to nismo znali. Mi smo to gledali kroz rabatinke, kroz patike, kroz žvake, kroz (*nejasno*), ovaj, nekakve, ovaj, koje nisu izlazile tu kod nas, eto to je bila ta sloboda jel, to je bila ta slobodu koju smo mi nekako, opet nekako kopirali, jel. Skupo smo je plaćali. Morali smo otić vanka i dat zadnji nekakav novac koji si imao na nekakvu sitnicu. I to je to. Ali, da sam zadovoljan, nisam. Ali generalno, ja sam zadovoljan šta je ona tu. I da (*nejasno*) i ja mislim da je vrijeme da je ja iz ruka svojih pustim svojim sinovima. Oni već imaju toliko godina da (*nejasno*).

A da je danas 1991., biste li sve ponovili ili biste možda nešto promijenili u svojoj odluci?

Pa u... načelno u svojoj odluci, ovaj, odlaska, ovaj, u rat tu ne-nema uopće dvojbe, ali sa iskustvom ovim s kojim sad, e sad to je nešto je (*nejasno*). Ne, ne, neizbrisivo je iskustvo i neke pogreške bi

mi se ne bi dogodile. Do onih najbanalnijih pogrešaka sa oružjem onaj (*nejasno*) do nekakvih odluka, ovaj, (*nejasno, smijeh*) i definiranje neprijatelja.

A postoji li nešto što biste željeli dodati o ovom procesu poslijeratne tranzicije Vas kao veterana, nešto čega se nismo dotakli ovim intervjuom, a što biste željeli reći?

Pa, može se, nismo dotakli jedino, ovaj (*nejasno*) ne pada napamet, ali gledam, traje tri sata i 36 minuta, nisam ni čašu vode popio ni zapalio. Prvo šta mi pada na pamet je obitelj. Znači, mojih (*nejasno*) prvih, znači to je žena i dica, da čak isključim roditelje, su, neću vagati, ali (*nejasno*). To priznanje, ovaj, to priznanje, došao kao stranac. Već kad završava (*nejasno*) u jednom trenutku dođem do telefona do kojeg je bilo teško doć, nazvati svoje doma, jer smo bili samo na crti, i zovem, ovaj, doma (*nejasno*) kog mojih roditelja i javlja mi se stariji sin čiji glas odmah prepoznajem, jel, na telefonu i već mu počinjem t-tepat, ono: 'Filipe, tata je, kako si?'. Ja kažem 'jel me čuješ', on kaže 'da'. 'Zašto ne razgovaraš?' 'Ja nemam tatu'. (*nejasno*) ufilmio, samo ovu (*nejasno*) pa bi vidili da je to puno vrjednije, puno vrjednije, jer ta, ta, ta sličica s mojim sinom je sigurno još sličica bar sa 20 000 djece najmanje (*nejasno*). Pa bi vidili koji je to vrjednije to 'ja nemam tate' i koliko je to ranjivije čut 'ja nemam tate'... nego onaj... dokumentarac koji je dobio nagradu, ovaj, čovjek koji, kako se?

Koji nije mogao šutjeti.

Čovjek koji nije mogao šutjeti. E, jer kad ćaća zašuti kad čuje on sina, a u ovome se probudilo nakon tri godine se nešto probudilo. Čin, čin, čin je čin (*nejasno*) ako je dobar čin, onda je dobar čin. Ali da ga dižu na pijedestal, nema, nemoj, mislim.

Evo i za kraj, što mislite o ovako strukturiranom intervjuu i postavljenim pitanjima kojima nije bio fokus na samom ratu nego na tranziciji vas kao veterana u civila?

Aj ponovite.

(Ispitivač ponavlja pitanje).

Pa... mislim da... da bi i trebao bit fokusiran na tu, na tom tranzicijskom dijelu. To je broj jedan. Broj dva, ovaj, volio bih znati rezultate ovog istraživanja... Dalje, ovaj... mislim da je ovo čak, ovaj, malo i kasno, ali bolje ikad nego nikad jer i ovo je naučena lekcija (*nejasno*), ovaj, ako se iz njega metodološki i statistički izvuče što on može pružiti, onda možemo dobiti i, ovaj, nekakvu

pouku da neke stvari eventualno još ispravimo, ovaj, a da ovo čuvamo, ova iskustva, ovo su velika iskustva ko-ko-koja se neće mijenjati, bez obzira na tehnologiju rata, koliko god se ona mijenjala. Mi ne možemo mentalno, emotivno, socijalno, mi ne možemo (*nejasno*), mi ćemo biti jednako ranjivi i ranjiviji jer ovo je nova tehnika i tehnologija, ovaj, onaj, ratovanja jer mi ne znamo nikad kad će ratovi izbiti, ne znamo nikad kad će izbiti (*nejasno*). Radite, živite kao da rata nikad neće biti, a spremajte se, ne znam... već će rat sutra biti, tako je, nekakva fraza koju su nas učili, ovaj... Evo, vidimo, ovaj, šta je u Norveškoj, onoj Finskoj, kako se svi dižu odjedanput dižu pa se, pa, ovaj, Njemačka sad opet skače. Ovaj, to su nekakve te, te tranzicije isto, to su isto tranzicije, ovaj koje su (*smijeh*), koje su ogolile te države i finansijski i materijalno i sigurnosno. I sad se plaše, evo, sad se plaše. Evo, ja mislim da moja generacija se više ničega ne plaši. Znači, prošli smo Jugoslaviju, (*nejasno*) u Jugoslaviji i... nismo imali goriva i nismo imali struje i nije bilo, onaj, ni mlika, nije bilo... Prošli smo u Jugoslaviji velike boginje, umirali smo tamo od velikih boginja, onda je bio Domovinski rat, onda pretvorba, i to smo proživili, ta prebacivanja iz, iz, iz jednih valuta u drugu, iz jedne države u drugu... korona, šta ja znam, ovo, ma šta me više može iznenaditi (*smijeh*) i šta me više to treba prepast, mislim ono, (*nejasno*) pa baš me briga, ono. Tako da, ovaj... ali, bilo bi mi žao da se neke stvari (*nejasno*), a imali su priliku čuti i vidjeti i pročitati i ovo-ono. Eto.